

ETT BESÖK VID TOMASBODA

TOMASBODA omkr 1915

Foto Sam Lindskog

Tomasboda.

Kilsbärgens blånande höjdrygg giver en vacker bakgrund åt Örebro, då man nalkas staden österifrån. Från intet annat håll är anblicken av staden så tilltalande, och detta tack vare Kilsbärgen.

Om somrarna ställer mången örebroare någon söndag en färd ut till bärgen. Ofta är det något sällskap, som slagit sig samman och på hästskjuts, på cykel eller tåg söker sig

ut till någon av bärgens vackra utsiktspunkter. Mäst bekanta äro därvidlag Garphytte klint i Tysslinge och Ullavi klint i Kil. Men är det någon som varit vid Tomasboda? Man kan från slätten nedanför bärgen se var gården ligger. De grönskande tegarne bryta vackert av mot den mörka skogsgrönskan och de rödmålade husen lysa grannt i solskenet. Många äro troligen ej de

örebroare, som varit där. Men utsikten är vidsträckt där uppe. Gustav Karlsson heter mannen, som med sin familj bebor gården. Bilden är tagen en sommarsöndag och i förgrunden synes Karlsson med familj, och den vita pricken bredvid en av flickorna är katten som tittar fram i gräset. För övrigt har man fått främmande, som stannat med skjutsen på vägen.

Innehåll

- 1 Tänk på de dagar . . .
- 2 2 km promenad till Tomasboda
- 2 TOMASBODA och människorna där *Bertil Lappo Lindblad*
- 2 Hur gammalt är Tomasboda?
- 3 Namnet Tomasboda
- 3 En aktuell hemmansbeteckning
- 3 Brukaren kallades bergsman
- 3 Utvecklingen av Tomasboda
- 4 Rustorpet – Wägerstorpet – Kilsbergsstugan – Scoutstugan
- 5 Syskonen Olof och Maria delar på Tomasboda ”1/2 mt skatte” omkr 1784
- 6 Storskifte i Tomasboda
- 7 Hur såg det ut i Tomasboda i början på 1800-talet?
- 8 Vad är en ”fördelsman”?
- 12 Laga skifte i Tomasboda 1858–1860
- 17 Vad är en hästvandring?
- 28 1983 – 100-årsjubileum för Kilsbergsstugan
- 29 Kort historik över Kilsbergsstugan
- 30 Antavla för Tomasboda 1/2 mantal
- 31 Stenmurarna i Tomasboda
- 32 Tankar vid en stenmur eller hyllning till en torpare *Bertil Lappo Lindblad*
- 34 Kartan visar dig den rätta platsen
- 36 Funderingar under skidfärd – över snö, liv, blommor och begravning *Karin Lager*
- 37 Vy över Tomasboda år 1928
- 38 Tomasboda – ett scouternas paradiset redan på 20-talet *Gösta Karlsson*
- 41 Innan barrskogen tar över – Rester av ett gammalt odlingslandskap *Lars-Åke Dahlqvist*
- 41 Blommor på de öppna markerna och i skogsbrynen runt Tomasboda
- 43 Blommor på myrmarkerna och vid Rusasjön nedanför Tomasboda
- 44 Tallmossens och Rusasjösträndernas blommor
- 44 Litteratur om Kilsbergen i Saxons bibliotek
- 45 Vi byggde en koja *Bertil Lappo Lindblad*

Ett varmt tack

riktar vi till alla dem, som varit oss till hjälp med denna bok, särskilt då artikelförfattarna Karin Lager, Gösta Karlsson och Lars-Åke Dahlqvist, tecknaren José Olivos samt Gunnar Blomgren, Henry Eklöf, Edvin Isaksson, Edit Karlsson, Gösta Karlsson, Bernt Larsson, Sven Ryman, Anna-Greta Sjögren och Lennart Tybell, vilka välvilligt ställt fotografier till vårt förfogande.

Lappo och Arne

Tänk på de dagar . . .

"Gräv där du står", med innebörden forska i din hembygd, är en slogan, som skapats under senare år. Dagens människor har ju dess bättre allt mer börjat intressera sig för sin bakgrund och för de miljöer som fordom var. Den rotlöshet och opersonlighet, som många gånger följt det moderna samhället i spåren, har skapat ett inre behov av att, bildligt talat, känna fast mark under fötterna.

I dagens samhälle ser man tydliga tecken på att jakten efter materiellt välstånd i många fall blivit ett självändamål och att inte så få förbisett, att livets djupare mening måste vara något mera, eller, uttryckt med Mästarens ord: "Vad hjälper det att du vinner hela världen, om du förlorar din själ".

Börjar man forska i Fattig-Sveriges historia, frappers man ganska snart av hur förnöjda människorna ändå var. Dåtidens människa arbetade hårt på mager kost och var glad och tacksam för minsta nådegåva. Visst hade Ernst Wigfors rätt, när han konstaterade: "Fattigdomen är lätt att bära, om den delas av alla".

I dag råder det rakt motsatta förhållandet, kan man säga. Ja, man vågar påstå, att välståndet delas, låt vara med vissa variationer, av hela det svenska folket. Bilen är var mans egendom och marknaden översvämmas av allehanda prylar, som gör livet lätt att leva. För den objektive och insiktsfulle betraktaren står det alldeles klart: Aldrig tidigare i historien har det svenska folket haft det så bra som nu.

Men hur förhåller det sig då med förnöjsamheten i dag? Ja, det överlåter vi åt dig, käre läsare, att något fundera över. Den här lilla boken är tänkt att utgöra en bakgrund, ja, kanske en tankeställare, när du går att besvara den nyss ställda frågan.

För egen del tror vi, att det kan vara nyttigt för dagens människor att bli påmind om hur våra förfäder hade det. Kan denna påminnelse ske under en skön promenad i Guds fria natur, så mycket bättre. Det är med denna målsättning vi gemensamt åstadkommit denna bok.

"De blå bergen" är av oskattbart värde för befolkningen runt omkring. Tusentals närkingar finner här, året runt, en källa till fysisk rekreation och själslig upprustning.

Skrivarna av dessa rader har, som inbitna friluftsmänniskor i allmänhet och som orienterare i synnerhet, med hjälp av karta och kompass genomkorsat Kilsbergen i alla riktningar. Vi har därvid i rikt mått fått avnjuta allt det gudomliga dessa trakter har att erbjuda. Bäckens idoga dammbyggnad, älgens storhet, den kärleksranke orrtuppens besinningslösa spel är några detaljer.

Det som fångat oss mest, och livligast satt vår fantasi i rörelse, är dock alla de torpruiner vi träffat på. Omringade av den djupa mörka skogen ligger de där, hörn-

stenarna efter den lilla stugan med en bostadsyta om 30-talet kvm och innehållande kanske ett rum och kök. Den mossiga gamla apelns många murkna grenar skvallrar om hopplös längtan efter människans närhet och vård. Dess fruktsamhet har för länge sedan förgått och den väntar nu endast på att den sista höststormen skall knäcka dess rygg, så som hårt arbete och umbäranden knäckte torparens. Återigen ställer man sig frågan: Vad var det som drev dessa människor ut i vildmarken till ett liv, fyllt av blod, svett och tårar?

Var för sig har vi upplevt många oförglömliga vyer. Var för sig har vi funnit, att Tomasboda är Kilsbergens pärla. Var för sig har vi känt den djupa, maktlösa förtrytelsen över att Rustorpets hus brändes ned. Tillsammans stod vi vid Rustorpets ruiner och enades om att försöka rädda något av Tomasbodas, och därmed Kilsbergens, själ åt eftervärlden. Tillsammans skulle vi gräva där vi stod.

Den bok du nu har i din hand är tänkt att vara din led-sagare vid, som vi hoppas, en eller annan lustbetonad promenad runt det gamla bergsmanshemmanet Tomasboda. Läs och begrunda! Titta som exempel på Magdalena Pehrsson, som först var hustru till Frans Ersson och sedan till Karl Jansson. Som 16-åring ingick hon äktenskap med Ersson och drygt två månader före sin 17-årsdag fick hon sitt första barn. Under de följande tio åren födde hon ytterligare fyra barn, varpå Ersson, sju månader efter det att sista barnet fötts, avled. Efter ett år och tio månader gifte hon sig med Karl Jansson, därtill nödd och tvungen, då hon återigen var med barn. Under de följande tretton åren födde hon sex barn, det sista vid 43 års ålder.

Du, som vet, att en del lasarett numera inte anses tillräckligt bra att föda barn på, och som också vet, att dagens bostadsnorm för en familj om två vuxna och två barn är fyra rum och kök, allt toppmodernt, koppla nu på tankeverksamheten och fundera lite över hur Magdalena Pehrsson hade det, när hon, under primitiva och fattiga förhållanden, födde och uppfostrade sina elva barn i en stuga, som sannolikt var mindre än Kilsbergsstugan. Märker du den enorma skillnaden på hennes och dina levnadsvillkor? Känner du inte en djup och äkta tacksamhet och glädje över ditt eget livsinnehåll? Visst gör du det! Därmed har du också nåtts av bokens budskap. Tag detta budskap med dig genom livet. När du tycker, att du har det tråkigt och besvärligt i din ombonade trygghet, låt då tanken för en stund gå till människorna i Tomasboda, allt i enlighet med följande tänkvärda rader ur Femte Mosebok:

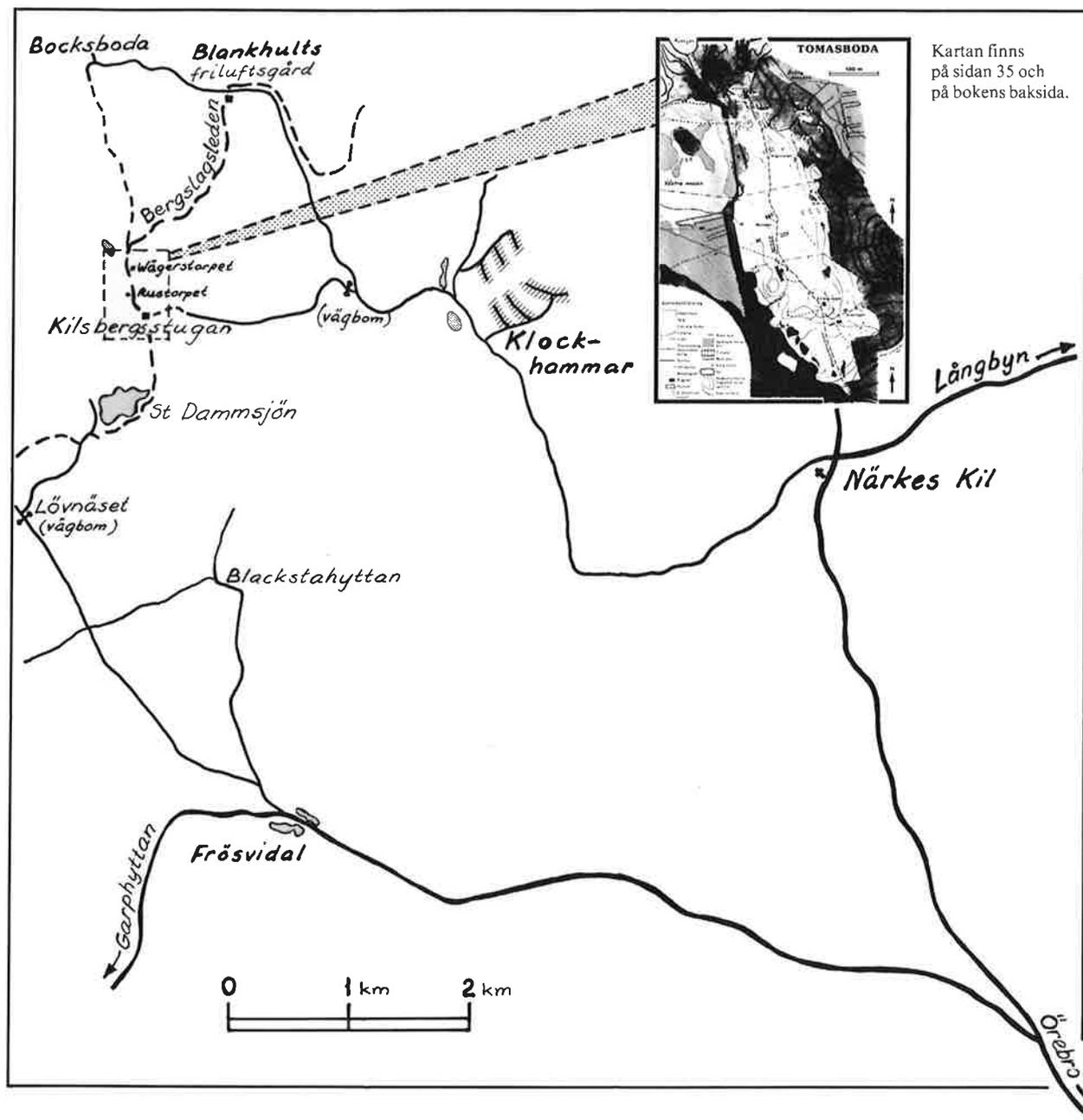
"Tänk på de dagar som fordom voro, akta på förgångna släktens år".

Med djup och varm friluftshälsning.

Augusti 1985

Bertil Lappo Lindblad Arne Yngström

2 km promenad till Tomasboda

TOMASBODA och människorna där

av Bertil Lappo Lindblad

Hur gammalt är Tomasboda?

Att svara exakt på den frågan går inte, eftersom underlag härför saknas. Men låt oss försöka att komma så lång tid tillbaka som möjligt.

Det får anses klarlagt, att bergsbruket i Kilsbergen tog sin början senast under 1300-talet. Det förefaller också troligt, att Klockarhyttan anlades under detta år-

hundrande. Därmed inte sagt, att Tomasboda uppodlades vid denna tid. Bevis föreligger för att Tomasboda ingick i Klockarhyttans hyttelag år 1661. Kunde man bevisa, att Tomasboda ingick i hyttelaget redan från hyttans start, då kunde man också påstå, att Tomasboda tillkom på 1300-talet. Men det kan man inte. Sannolikt var så inte heller fallet.

Men låt oss gå ett par hundra år framåt i tiden, alltså till 1500-talet, och undersöka dåtida förutsättningar för uppkomsten av bergsmanshemman. Gustav Vasa (1496–1560) var mycket verksam för att nybyggen skulle upptagas i Sverige. Härtill kom hans arbete på att förbättra och utöka järnframställningen. Hans son, Karl IX (1550–1611), hertig av Sörmland, Värmland och Närke, var mycket kraftfullt verksam för att ”rannsaka malmstreck” och driva fram bergshanteringen i våra trakter. De båda kungarna stod också för en mycket omfattande godsindragning till kronan, vilket i sin tur bl a gynnade tillkomsten av kronohemman.

Man kan alltså med fullt fog konstatera, att det under dessa båda kungars regeringstid förelåg mycket goda förutsättningar för uppkomsten av hemman, typ Tomasboda. Det finns inga skriftliga bevis för att Tomasboda uppkom då, men mycket talar för det. Inte minst det år 1661 dokumenterade delägarskapet i Klunkhytta masugn, som är mycket gammal och bevisligen fanns på 1500-talet. Ett påtagligt bevis beträffande tiden för Tomasbodas uppkomst finns i en skattelängd av år 1621 för Blackstahyttan. Här omtalas nämligen, att det finns *nybyggare* i *Tomasboda* och *Bocksboda*. Hur länge nybyggarna funnits där, framgår inte, men eftersom all beskattning vid denna tid låg på jorden, får man förmoda, att de fiskala myndigheterna höll sig väl underrättade om tillkomsten av nybyggen. Visserligen åtnjöt nybyggen, liksom nybyggda hyttor, skattebefrielse under den första tiden, men det rörde sig bara om 5–10 år. Med dessa fakta för ögonen vågar man kanske hävda, att om Tomasboda inte tillkom i något av Karl IX:s sista regeringsår (han dog 1611), så inte var det långt efter, förslagsvis ca 1615. Då började kanske den första tomasbodingen sitt svedjebruk, som sedermera övergick i regelrätt odling. Detta innebär, att Tomasboda nu håller på att fullborda sitt fjärde sekel, en minst sagt respektabel ålder.

Namnet Tomasboda

I bergsjordeboken av år 1661 nämns hemmandet med namnet *Tomasbo*. På en karta från år 1688 står fö namnet *Tomesbråten*. ”Bråte” betyder svedjeland. Efterleden -bråten ger alltså en antydning om att den första tomasbodingen ägnade sig åt svedjebruk.

Det har ibland framskyttat att efterleden -boda skulle tyda på att Tomasboda från början skulle ha varit en fäbod. Den teorin torde kunna avfärdas.

En aktuell hemmansbeteckning

Kronobergsmanshemman var beteckningen på ett *kronohemman* i *Bergslagen*, vid vilket privilegier att idka bergsbruk var knutet. Hemmanets brukare var helt enkelt skyldig att idka gruvdrift och/eller hytteverksamhet. I gengäld var han befriad från rotering, dvs knekthållning. Sist nämnt förhållande är ett bevis för hur viktigt dåtida myndigheter ansåg bergsbruket vara. År 1859 upphörde fö denna särställning.

Kronohemmanet ägdes, som namnet anger, av kronan (=staten). Fr o m år 1701 tillerkändes brukare (åbo) av kronohemman företrädesrätt till skatteköp av hemmanet, varigenom detta övergick i privat ägo. Skatteköp gynnades av statsmakterna under 1700–1800-talen, enär jordens övergång i självägande hand ansågs främja landets uppodling; en nog så förnuftig tanke.

Brukaren kallades bergsman

Tomasboda är till ursprunget ett kronobergsmanshemman om ”1/2 mantal skatte”, som det hette på den tiden. Mantalsbeteckningen säger egentligen ingenting om ytvidden, endast att hemmanet var stort nog att försörja ägaren och hans familj och kunde ligga till grund för viss beskattning. Brukaren av ett sådant hemman kallades *bergsman*. Överläts hemmanet till annan brukare, övertog denne inte bara hemmanet utan även bergsmanstiteln och delägarskapet i hytta eller gruva. Inte nog med det, delades hemmanet blev ägaren till varje ny hemmansdel också bergsman.

Utvecklingen av Tomasboda

Vem som var den förste brukaren i Tomasboda går inte att klargöra. Möjligen kan han ha lystrat till namnet Tomas.

Den i husförhörslängd först dokumenterade ägaren heter *Daniel Nilsson* född 1653.

Ursprungsbebyggelsen låg vid den plats där nu resterna efter Rustorpet finns. Senare har ytterligare tre bostadshus uppförts på Tomasbodaområdet. För enkelhetens skull benämns husen med de namn som vi idag känner.

Nedan följer en namnöversikt och årtalsredovisning på de olika hemmansägarna genom årens lopp.

De fyra bostadshusen är:

Rustorpet (byggår okänt),

Wägerstorpet (byggt på 1790-talet),

Kilsbergsstugan eller ”*Kalle-Jansatorpet*” (byggdes 1883) samt

Scoutstugan (byggd år 1896).

Se sid 4.

Intressanta upplysningar kring personer, byggnader, händelser m m redovisas på sid 5–28 i punkterna 1–29.

Tyvär finns inga husförhörslängder förda i Kils församling för längre tid tillbaka än år 1727. Kyrkobokföringen började bli allmän i Sverige först i slutet av 1600-talet (i enlighet med 1686 års kyrkolag) men tycks inte ha kommit igång i Kils församling förrän år 1727.

Rustorpet

Byggår okänt

Wägerstorpet

Byggdes på 1790-talet

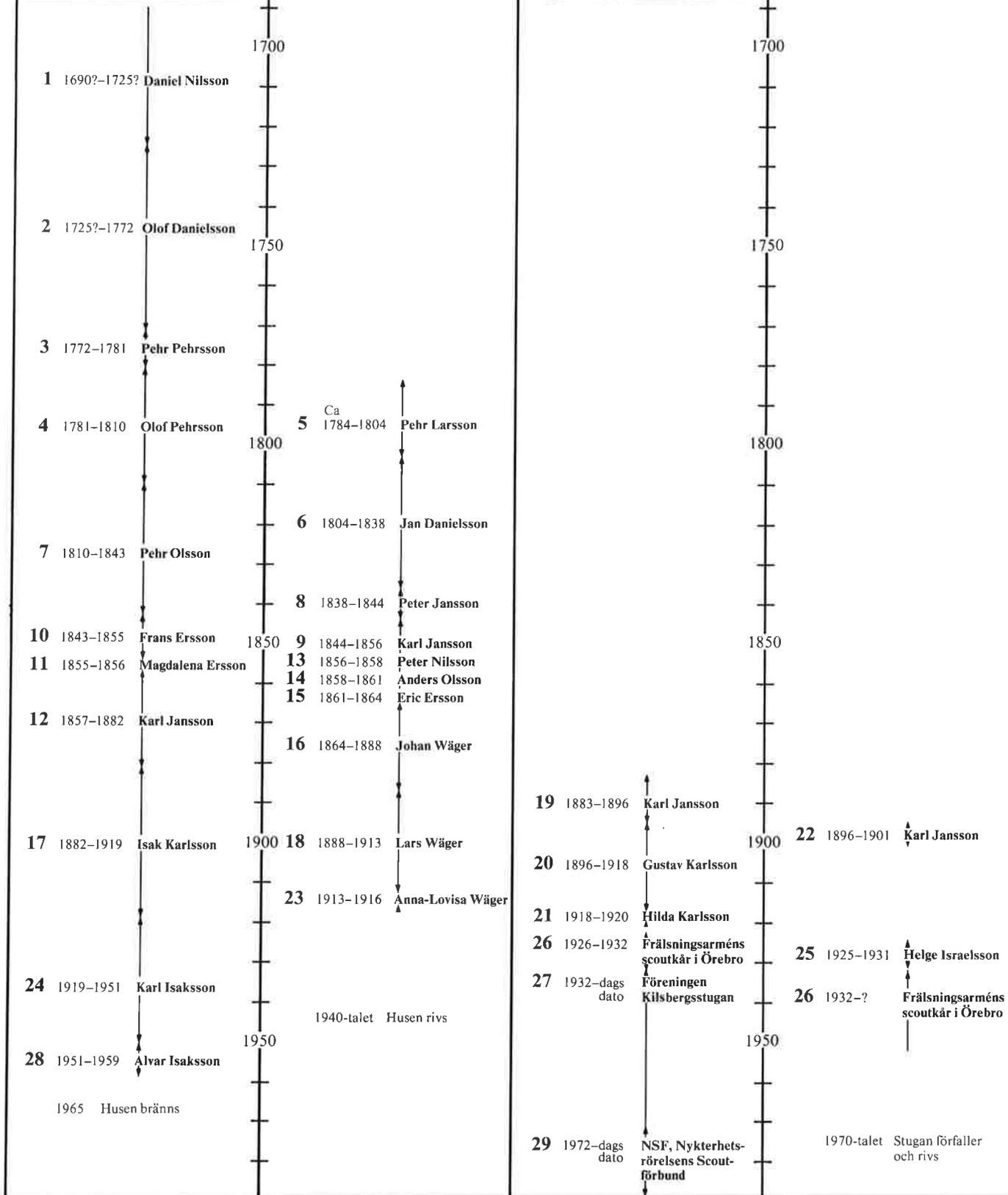
Kilsbergstugan

Byggdes år 1883
av Karl Jansson

Scoutstugan

Byggdes år 1896
av Karl Jansson

Husförhörslängden för år 1728 upptar Daniel Nilsson som ägare till Tomasboda. När han blev det och när han överlät hemmanet är ovisst, förslagsvis 1690 resp 1725.

1

1690?–1725?: (*Rustorpet*)

Daniel Nilsson, f 1653, okänd dödsdag,
h:u Elin Davidsdtr, f 1669, död 1732,
d Karin, f 1693, död 1733,
d namn ej angivet, f 1696, okänd dödsdag
d Brita, f 1713, dito
s **Olof**, f 1705, näste brukare, se 2.

För åren 1741–1756 saknas husförhörslängder. Längden för år 1757 upptar följande ägare:

2

1725?–1772: (*Rustorpet*)

Olof Danielsson, f 1705, död 1772,
h:u nr 1 Maria Gustafsdtr, f 1691, död 1760,
h:u nr 2 Kerstin Ersdtr, f 1715, utfl 1772 t Getdalen.
Äktenskapen var barnlösa.

Lägg märke till att Olof Danielsson efter dåtida sed fått faderns förnamn (Daniel) med tillägget *son* som efternamn. Denna sed att bilda efternamn kallas i släktforskningskretsar för *patronymikon* (av grek pater, fader, och onyma, namn). Döttrarna fick på samma sätt faderns förnamn med tillägget *dotter*. Vanligen skrevs namnen på detta sätt: Olof Daniels Son, Karin Daniels Dotter, i den mån man var skrivkunnig.

Samma år som Danielssons första hustru dör (1760) anställer Danielsson som piga Kerstin Ersdotter, som kommer inflyttande från Nora förs. Kerstin tjänar troget för Olof, och efter åtta långa år, 1768, finner han för gott att gifta sig med henne. Han är då 63 år, hon 53. Samma år inflyttar Kerstins son Anders, f 1745.

Olof Danielsson fick inga egna barn. Däremot förefaller det som om hans första hustru, Maria, hade en son, **Pehr Pehrsson**, se 3, före äktenskapet med Danielsson. I vart fall övertar denne hemmanet, när Danielsson dör och änkan med son utflyttat till Getdalen. Pehr Pehrsson blir sedan stamfader till efterföljande brukare. Se antavla sid 30.

3

1772–1781: (*Rustorpet*)

Pehr Pehrsson, f 1728–08–30, död 1781–12–23,
h:u nr 1 Anna Svendsdtr, f 1717–09–10, död 1769–08–27,
h:u nr 2 Brita Gustafsdtr, f 1726–03–03, död 1803–10–13, dödsorsak: "älderdom".

Barn i första äktenskapet:

d Maria, f 1756–03–12, gift 1778 och utfl t Getdalen,

s **Olof**, f 1758–10–15, näste brukare, se 4.

Det andra äktenskapet var barnlöst.

4

1781–1810: (*Rustorpet*)

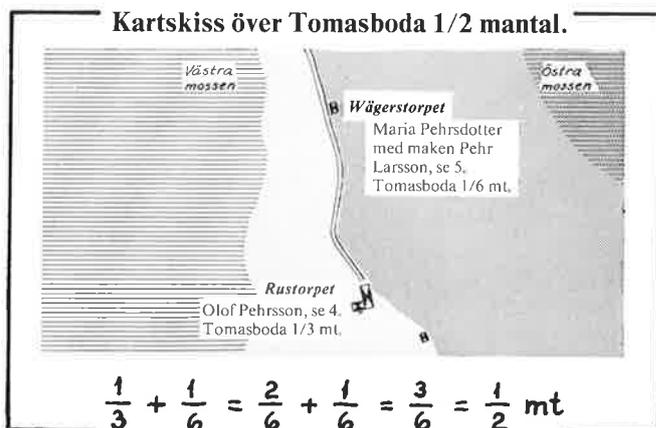
Olof Pehrsson, f 1758–10–15, död 1818,
h:u Stina Larsdtr, f 1754–08–03, död 1836,
d Brita, f 1780–05–29, gift 1804–12–27,
utfl 1808 t Löfåsen,
d Catharina, f 1782–03–23, utfl 1803 t Blackstahyttan,
s **Pehr**, f 1785–09–28, nästa brukare, se 7,
d Anna Stina, f 1787–12–03, utfl 1811 t Knista förs,
d Maria, f 1791–05–06, utfl 1814 t Klockhammar.

Syskonen Olof och Maria delar på Tomasboda "1/2 mt skatte" omkr 1784

År 1784 återtyttar Olofs syster, **Maria**, med sin familj från Getdalen, där de bott sedan 1778. Anledningen är att syskonen Olof och Maria kommit överens om att med sina resp familjer framleva sina liv på föräldragården. Förmodligen enades man redan nu om en delning av hemmanet. Förmodligen fanns också vid denna tid någon stuga ledig på Rustorpet, så att Maria och hennes man, Pehr Larsson, se 5, och en dotter kunde bo där till dess de byggt en egen stuga. Men när en sådan stuga uppförts, har icke gått att klargöra. Ingenting härom står nämligen att utläsa i husförhörslängderna för denna tid. Men det skulle vara olikt unga par att inte så fort som möjligt försöka ordna ett eget tak över huvudet. Längre än in på 1790-talet lär de nog inte ha väntat. I husförhörslängden för år 1801 är också familjerna redovisade på två olika fastighetsbeteckningar; Olof med familj under beteckningen Tomasboda 1/3 mt, Maria med familj under beteckningen Tomasboda 1/6 mt. Se kartskiss nedan.

Med stöd av ovanstående vågar man hävda, att Wägers-
torpet sannolikt uppkom i slutet av 1700-talet och att dess förste brukare var **Pehr Larsson**, se 5.

Innan hemmanet Tomasboda 1/2 mt delades, var bebyggelsen koncentrerad till platsen för Rustorpet. Hur bebyggelsen såg ut från början, kan inte klargöras, eftersom några kartor eller andra handlingar rörande dessa förhållanden inte finns. Den äldsta påträffade karta, varav bebyggelsen framgår, är den som upprättades i samband med storskiftet år 1806. Se sid 6.

5

Ca 1784–1804: (*Wägerstorpet*)

Pehr Larsson, f 1757-11-12 i Järnboås, död 1832-02-19, gift 1778 med h:u Maria Pehrstr, f 1756-03-12, död 1824-11-18, dödsorsak: "Bråk".

d Catharina, f 1779-01-21 i Getdalen, död 1782-11-22,

d Stina, f 1783-12-12 i Getdalen.

Dottern **Stina** gifter sig 1804-12-26, nyss fyllda 21 år, med **Jan Danielsson**, f 1769-09-11 i Grythyttan, som är 14 år äldre. Se 6.

Lägg märke till att Stina gifter sig dagen före sin kusin Brita på Rustorpet. Se 4. Det är alltså bröllop två dagar på rad i Tomasboda.

För att bereda den nya familjen bärgning, avstyckar Larsson 1/18 mt av Wägerstorpet för egen räkning och överlåter resten av torpet på måg och dotter. Han förbehåller sig också rätten till fri bostad för sig och hustrun på Wägerstorpet. Efter denna delning får Wägerstorpet beteckningen Tomasboda 1/9 mt och den avstyckade delen Tomasboda 1/18 mt ("adertondelen").

"Adertondelen", ca 15 ha, blir en liten brukningsenhet inte bara åt honom själv utan även åt efterkommande åldringar.

6

1804–1838: (*Wägerstorpet*)

Jan Danielsson, f 1769-09-11, död 1845-10-21, gift 1804-12-26 med

h:u Stina Pehrstr, f 1783-12-12, död 1861-05-27,

d Stina Caisa, f 1805-10-09, utfl 1825 t Axbergs förs,

s Johan, f 1809-05-04, död 1809-08-12, "slag",

s Johan, f 1810-07-28, död 1810-07-28, "okänd sjuka",

s Jakob, f 1811-09-26, död 1812-02-06, "språng",

s Johan, f 1813-06-16, utfl 1835 t Nora förs,

s **Petter**, f 1816-01-27, utfl 1832 t Skrikarboda, åter 1836, nästa brukare, se 8,

s Nils, f 1818-11-21, död 1856-04-24, "fallandesot",

s **Karl Erik**, f 1821-07-01, utfl 1844 t Bocksboda, se 9.

Ägofördelning

A	A. Tomasboda 1/3 mt Rustorpet Ägare: Olof Pehrsson, se 4. (Södra gården).
B	B. Tomasboda 1/9 mt Wägerstorpet . Ägare: Jan Danielsson, se 6. (Norra gården).
C	C. Tomasboda 1/18 mt Adertondelen . Ägare: Pehr Larsson, se 5.

Storskifte i Tomasboda

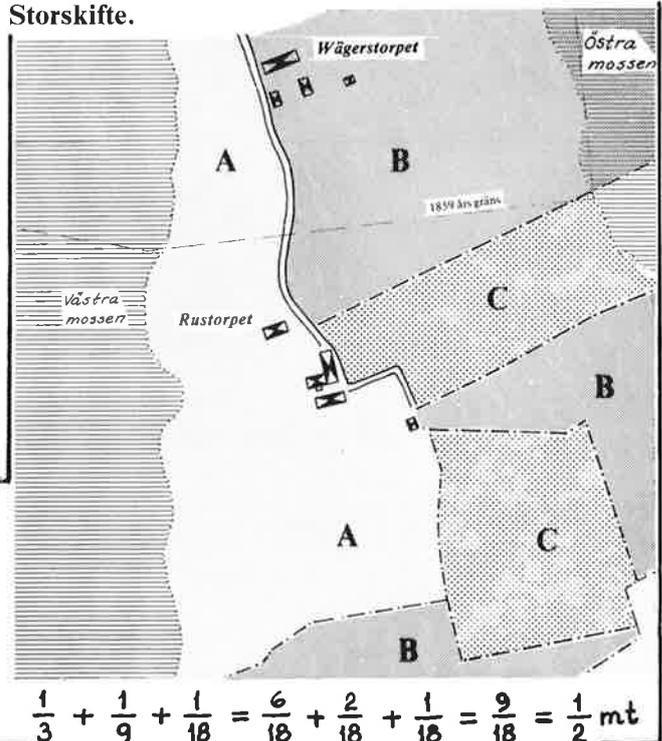
1806-06-20 påbörjades ett storskifte i Tomasboda, vilket hade till uppgift att avmäta och fördela de olika ägorna mellan respektive ägare. Enligt skiftesprotokollet inställde sig vid förrättningen "från Norra gården, Pehr Larsson, ägare av en adertondel, Jan Danielsson av en niondel, samt från Södra Gården Olof Pehrsson, ägare av en tredjedel". De förut redovisade informella delningarna bekräftas och fastställs i storskiftesprotokollet.

Kronobergsmanshemmanet Tomasboda 1/2 mt har nu således sönderfallit i tre delar. Se skissen nedan.

Storskifte var en jorddelningsform, som tillämpades i Sverige från mitten av 1700-talet till år 1827 och som tillkom för att råda bot på den starka splittring av jorden i många små skiften, som dittills rått. Storskifte innebar således en sammandragning av varje fastighets ägor i så få och alltså så stora skiften som möjligt. Med storskifte följde också ägogradering, varigenom bättre jord kunde bytas mot sämre jord med större areal.

Vid storskiftet i Tomasboda fördelades den odlade marken på sätt som framgår av skissen nedan. Av ägofiguerna ser vi, att Rustorpet får sin mark (A) i ett sammanhängande stycke i enlighet med storskiftesförordningens intentioner. Med Wägerstorpet och "adertondelen" har man lyckats mindre bra. Wägerstorpets mark (B) är splittrad i tre delar av "adertondelens" två delar (C). Förmodligen berodde splittringen på att den ena eller båda ägarna ville tillförsäkra sig mark av olika beskaffenhet och att dessa markbitar låg så långt isär, att de inte kunde förenas inom två sammanhängande stycken. I vart fall får den skedda fördelningen anses som mindre rationell ur brukningssynpunkt.

Kartskiss som visar ägofördelningen efter 1806 års Storskifte.

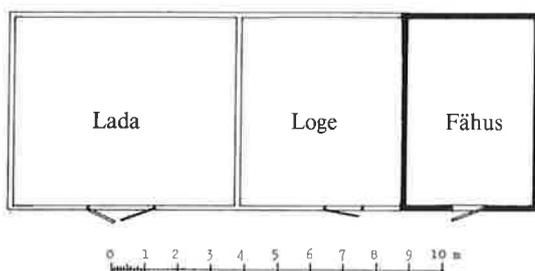
Hur såg det ut i Tomasboda i början på 1800-talet?

Om vi nu tittar på skissen, sid 6, så finner vi fyra huskroppar på Rustorpsmarken (ägofigur A). Längst i sydost, i gränsen mot "adertondelen", finns en mindre huskropp (av vilken nu inte finns ett spår), som förmodligen är en smedja. Den ligger för långt från bostadshuset för att vara en jordkällare, vidare grävdes en jordkällare ut i en sluttning eller en kulle; här är marken plan.

Västnordväst om "smedjan" ligger en längre huskropp i ost-västlig riktning. Det är den näst sista av ladugårdarna vid Rustorpet. Se bild 1 och 12. Grunden efter denna ladugård finns ännu kvar och med ledning av den har skissen nedan upprättats. Se också markeringarna med motsvarande nummer på Tomasbodakartan på bokens baksida.

Bild 1 Rustorpets gamla ladugård.

Omedelbart norr om nyssnämnda ladugård ligger en vinkelbyggd huskropp (av vilken nu inte finns minsta spår), vars i nord-syd gående del är en ännu tidigare ladugård. Den vinkelställda, mindre delen kan mycket väl vara ett bostadshus, vilket kartritaren markerat med att på södra sidan rita något som liknar en förstukvist. I så fall kan den här vinkelbyggnaden vara den första regelrätta bostaden-ladugården i Tomasboda. Det var nämligen förr i tiden inte alls ovanligt, att man sammanbyggde bostad och ladugård, dels av praktiska skäl och dels för att det blev varmare vintertid i bostadshuset med en vägg mot fähuset. Hade man till en början bara en ko, så kunde det också vara svårt för den, att ensam hålla värmen i ladugården. Sådana begrepp som hygien etc var inte heller uppfunna vid denna tid.

Nordväst om vinkelbyggnaden ligger det sista, år 1965 nedbrända, bostadshuset, vars grund och syrenberså fortfarande finns kvar. Kanske var det Olof Pehrsson,

se 4, som byggde denna stuga? Kanske var det därför det fanns plats för syster Maria, när hon återkom till barndomshemmet med sin familj? Se bild 15 och motsvarande markering på Tomasbodakartan.

Även på ägofigur B finns fyra huskroppar uppförda på den hemmansdel, som senare skulle komma att kallas Wägerstorpet.

Längst i öster ligger en liten byggnad. Det är en i sluttningen utgrävd jordkällare, som förmodligen varit försedd med en överbyggnad. Överbyggnaden är nu borta och det murade valvet har störtat in, men ruinen är fortfarande mycket tydlig. Se K sid 34–35.

Jordkällaren var dåtidens kyl- och svalskåp. Den höll som regel en temperatur om 6–8 plusgrader sommar som vinter och här förvarades potatis, mjölk, kött, fisk och andra livsfrönligheter, som krävde en sval temperatur. Men kött och fisk höll sig ändå inte friskt så långt länge utan att saltas in. Saltet var den tidens konserveringsmedel. Men även om köttet saltades hårt, så blev det inte sällan surt, men torparen och hans familj fick hålla till godo. Ingenting fick nämligen förfaras och så länge köttet inte "promenerade iväg" på egna (mask-) ben, så länge åt man.

Byggnaden närmast väster om jordkällaren är det sista bostadshuset på Wägerstorpet. Se bild 2.

Bild 2 Wägerstorpet (foto från 1928).

Väster om ovannämnda stuga ligger en något mindre stuga. Rester av grunden finns kvar (omedelbart väster om den nuvarande stigen norrut). Detta kan vara den stuga Pehr Larsson uppförde i slutet av 1700-talet i samband med att hustrun Maria och svågern Olof delade på hemmanet. Se I sid 34–35.

Den förut nämnda, sista torpstugan, kan ha uppförts av Jan Danielsson i samband med att han övertog torpet 1804. Pehr Larsson styckade ju då av "adertondelen", men på den uppfördes aldrig någon stuga, utan Pehr Larsson förbehöll sig bostad vid Wägerstorpet. Den lilla stugan kan ha uppfyllt hans krav i det avseendet.

På tvären, norr om de två stugorna står den ursprungliga ladugården. Några rester efter den finns inte kvar. Den uppfördes sannolikt av Pehr Larsson i slutet av 1700-talet.

Norr om den ursprungliga ladugården ser vi idag grunden efter den ladugård som Johan Wäger uppförde, se 16 och E sid 34–35.

1838–04–28 överläter Danielsson torpet på sonen Peter. Se 8. Själv blir han "fördelsman" på "adertondelen".

Vad är en "fördelsman"?

Fördelsman, undantag, födorådstagare.

Redan i våra gamla landskapslagar finns föreskrifter om barnens skyldighet att försörja sina föräldrar. Denna princip upprätthölls såväl i 1847 års fattigvårdsförordning som i 1918 års fattigvårdslag och upphörde först med 1956 års lag om socialhjälp. En åldring kunde sålunda inte få något bidrag till sitt uppehälle från det allmänna, så länge han hade försörjningspliktiga barn.

De åldringar som var ägare till jordbruksfastighet, tryggade sin ålderdom genom s k *undantag*, dvs de överlät fastigheten på någon av barnen mot livsvarigt underhåll genom tillkommande andel i gårdens avkastning såsom viss mängd säd, potatis, kött, smör etc och även bostad. De kunde också förbehålla sig rätten att ha ko eller annat få samt ladugårdsplats åt dessa, liksom ett eget jordstycke att bruka efter ork och gottfinnande.

Undantagsförmånen kunde säkerställas mot ny ägare av fastigheten genom inteckning. Om åldringar med dessa förmåner sades, att de "satt på undantag". I Norrland hette det att man hade "födoråd", man var "födorådstagare". I Tomasboda kallades födorådstagaren, "fördelsman".

Vanligen överlät föräldrarna jordbruksfastigheten på äldste sonen, eller, om de inte hade någon son, på en dotter och hennes make, varvid man som ersättning för överlåtelsen förbehöll sig förmåner av ovan nämnt slag.

Någon stuga uppförs aldrig på adertondelen. I stället förefaller det som om Jan Danielsson uppför en ny stuga åt sig i anslutning till den gamla, där makarna Larsson får bo kvar. Dessa kyrkobokförs nämligen för sig på adertondelen, vilket inte skulle ha blivit fallet, om de bott ihop med familjen Danielsson. 1806 års karta redovisar ju också två stugor på Wägerstorpet.

Den siste brukaren av det odelade Tomasboda, Olof Pehrsson, överlät troligen 1810, av hälsoskäl, torpet på sonen Pehr, se 7.

7

1810–1843: (*Rustorpet*)

Pehr Olsson, f 1785–09–28, död 1860–09–25, gift 1818 med h:u Catharina Andersdtr, f 1791–03–05, död 1858–02–03.

s Petter, f 1816–12–25, död 1818–02–13, "Hjerdt-språng",
s Anders, f 1818–04–12, död 1821–10–09, "bröstsjuka",
s Eric, f 1820–10–01, död 1822–11–02 på "Lazarettet",
s Per Eric, f 1823–06–16, död 1823–09–06, "vattusot",
s Olof, f 1825–02–17, död 1826–10–01, "kikhosta",
d **Magdalena**, f 1827–09–18, död 1899–05–25, "mag- och tarmkatarr".

Här utspelar sig inför våra ögon en familjetragedi. Makarna Olsson får undan för undan efterlängtrade söner, som alla fem, en efter en dör i späda ålder. För människorna i dessa tider var en son det viktigaste barnet. Sonen skulle helst vara förstfödd för att så fort som möjligt kunna avlasta fadern en del av dennes omänskliga arbetsbörd och för att sedermera överta gården och föra släktet vidare. Säkert var stegen tunga och tårarna många, när Pehr Olsson måste bära sina pojkar till kyrkogården. Vi ska inte heller glömma moderns kval, hon som bar dem alla under sitt hjärta och födde dem med smärta under primitiva förhållanden bara för att få se dem ryckas bort.

År 1843 gifter sig Pehr Olssons enda i livet varande barn, dottern **Magdalena**, med **Frans Ersson** från Skrikarboda. Se 10. På så sätt blir hon förbindelselänken mellan tidigare och senare generationer i Tomasboda. Se antavla sid 30.

I anslutning till giftermålet överläter Pehr Olsson Rustorpet på dotter och måg. Olsson blir därefter "fördelsman", vilket innebär, att han överlätit torpet under förbehåll om framtida försörjning.

8

1838–1844: (*Wägerstorpet*)

Peter Jansson, f 1816–01–27, död 1892–05–14, "njur- och stenlidande", gift 1838–12–28 med h:u Anna Stina Jacobsdotter, f 1816–12–08, från Nybråten, (dotter till Jacob Blomgren), död 1900–04–12. (Se häftet "Vandring längs Bergslagsleden" Blankhult – Ånnaboda sid 30–31. Se också sid 15 om Peter Jansatorpet).

s Per Gustaf, f 1839–05–31,
s Carl Johan, f 1841–04–19,
s Israel, f 1843–08–01.

År 1844, efter endast åtta år, utflyttar hela familjen till Nybråten. Torpet överläts på Peters broder, Karl Erik Jansson, se 9, som återinflyttar från Bocksboda.

9

1844–1856: (*Wägerstorpet*)

Karl Erik Jansson, f 1821–07–01, död 1901–07–11, "vattusot", gift 1844–02–23 med h:u Maja Lena Andersdtr, f 1811–07–30 i Nora förs, död 1852–09–09, änka efter Carl Carlsson, f 1807–06–26, död 1842–06–16.

Vid inflyttningen 1844 till Tomasboda medför Maja Lena följande barn med Carlsson:

d Anna Lotta, f 1833–07–28, utfl 1853 t Blackstahyttan,
s Carl, f 1835–04–14, "hör illa", utfl 1853 t Skrikarboda,
s Anders Gustaf, f 1837–01–26, "hör illa", utfl 1853 t Nora förs,
s Johan, f 1838–04–20, utfl 1856 t Nora förs,
s Lars Eric, f 1841–09–21, utfl 1856 t Nora förs.

I äktenskapet föds barnen:

s Israel, f 1844-03-31,
s Erland, f 1846-03-27,
s Eric, f 1847-04-02,
d Maria Ulrika, f 1848-07-04,
s Isak, f 1852-09-05, se 17.

1852-09-09 dör Maja Lena i barnsäng, endast fyra dagar efter det sonen Isak fötts. Enligt Karl Isaksson, se 24, son till Isak, se 17, var Isak tvilling. Den andra tvillingen var dock dödfödd. Modern avled ju också kort efter barnsörden, vilket tyder på en komplicerad förlösning. Om den dödfödde tvillingen finns inga uppgifter i husförhörlängden. Jansson fann det kanske inte nödvändigt att underrätta prästen om detta. I så fall måste han själv ha ombesörjt begravningen. Död- och begravningsboken redovisar ingen sådan förrättning i prästerlig regi.

Jansson, som vid hustruns frånfälle är endast 31 år gammal, står nu ensam med 10 barn, 19, 17, 15, 14, 11, 8, 6, 5, 4 år resp 4 dagar gamla. Året därpå, 1853, flyttar de tre äldsta barnen ut, men detta innebär endast en numerär lättnad. Den nytta han haft av de utflyttade barnen vid tillsynen av de yngre har han inte längre. Det äldsta hemmavarande barnet, pojken Johan, 15 år, kan näppeligen ersätta en vuxen kvinna i hemmet. Förmodligen fick dock denna pojke till stor del överta mamma-rollen. Under alla förhållanden lyckas Jansson dra sig fram med sin barnaskara ett par år. Hur mycket hjälp Jansson därvid får av grannfrun Magdalena Ersson är inte klart, men envisa rykten talar om att deras förbindelser redan före Maja Lenas död var "onödigt" goda. Se 10.

Under åren 1844-1856 äger Karl Jansson Wägerstorpet. I början av år 1852 lyckas han bli lagfaren ägare även till "adertondelen", men han får finna sig i att änkan Stina Pehrsson har dispositionsrätten till döddagar. Övriga skyldigheter mot änkan är knutna till Wägerstorpet.

Förmodligen av ekonomiska skäl, försörjningsbördan var ju enorm, nödgades Jansson sälja Wägerstorpets 4/9-dels andel i Skrikarhytte masugn för en tid av 50 år till ägaren av Frösvidals gård. "Contractet" häröver är daterat 1856-07-08 och var så finurligt formulerat att rättigheterna inte kunde återfås, när de 50 åren utgick.

1856-09-13 säljer Jansson Wägerstorpet till Peter Nilsson, se 13.

10

1843-1855: (Rustorpet)

Frans Ersson, f 1818-11-12, död 1855-02-28 "förkylning", gift 1843 med h:u Magdalena Pehrsson, f 1827-09-18, död 1899-05-25, "mag- och tarmkatarr".

I äktenskapet föds:

d Carolina, f 1844-07-10,
s Carl Johan, f 1845-11-02,
s Per Eric, f 1848-01-29, död 1848-02-06,
d Mathilda, f 1849-02-24,
s Frans, f 1854-07-13.

1844 inflyttar från Skrikarboda Frans Erssons föräldrar, "inhyses", f d nämndeman Eric Ersson, f 1781 och h:u Brita Larsdtr, f 1785.

Uttrycket "inhyses", betyder, kort sagt, att makarna Ersson är inneboende hos sin son på Rustorpet.

Frans Ersson var endast 36 år gammal, när han dog. Det har berättats, att han på dödsdagen företog en kvarnresa till Ervalla. Eftersom det var en heldagsförrättning, medförde han matsäck, tillredd av hustru Magdalena. Under denna resa avled han. I kyrkoboken står som dödsorsak den banala beteckningen "förkylning" noterad. Vid denna tid företogs inga närmare undersökningar för fastställande av dödsorsaken. Prästen godtog den dödsorsak efterlevande anhörig uppgav.

Beträffande Frans Erssons död synes befolkningen i trakten ha haft sina dubier. Än i denna dag lever nämligen misstanken, att Magdalena bragte honom om livet genom att blanda arsenik i matsäcken för kvarnresan. Giftet skulle hon ha fått av sin tremänning, Karl Jansson, "Bergslagskungen", som då var ägare till Wägerstorpet. Se 9, 11, 12.

Arsenik var vid denna tid ett mycket vanligt förekommande gift, som bl a kringfördes och såldes av gårdfarihandlarna. Giftet användes i normala fall som kreatursmedicin. Känt är också, att tattare använde giftet i lämpliga doser för att pigga upp gamla utslitna hästar, innan de gjorde affär med någon godtrogen bonde.

Hur det gick till vid Frans Erssons död får vi aldrig veta. Man skall naturligtvis inte i förstona sätta tilltro till gamla rykten. Men medge ändå, att Frans Erssons död kom i ett för Karl Jansson mycket lämpligt läge. Se 11 och 12. Förmodligen är det dessa omständigheter, som gett upphov till ryktet.

11

1855-1856: (Rustorpet)

Magdalena Ersson, f 1827-09-18, död 1899-05-25, "mag- och tarmkatarr".

Efter Frans Erssons död står änkan Magdalena ensam med fyra barn, 10, 9, 6 år resp 7 mån gamla. Dagens människa, med den berömda svenska sociala tryggheten i ryggen, kan nog svårligen föreställa sig hennes belägenhet.

Som vi sett under 9 ovan, blev Magdalenas tremänning, Karl Jansson på Wägerstorpet, änkeman 1852, då hans hustru avled, lämnande honom ensam med en stor barnaskara.

Om Ersson inte år 1855 dog genom "annans handavercan", så måste det ha framstått som en Herrans skickelse för Jansson. I och med Erssons död uppstår nämligen en helt ny situation. Plötsligt befinner sig Magdalena och Karl i samma båt: båda med var sin barnaskara, båda i behov av det motsatta könets stöd och hjälp. Magdalena är nu 27 år, hela 17 år yngre än vad Maja Lena var, när hon dog. Karl Erik å sin sida är fem år yngre än Frans Ersson. Det föreligger således en ömsesidig föryngring, till båtnad för den framtida familjebildningen.

Om det var kärlek eller taktiska skäl som var orsaken, därom vet vi intet. Faktum är, att de två grannarnas umgänge blev så pass intimt att Magdalena redan i bör-

jan av juni månad 1856 blev med barn. De gifte sig sedan 1856-12-26 och fr o m år 1857 är **Jansson** husbonde på Rustorpet. Se 12.

Bild 3 Karl Jansson, "Bergslagskungen".

Bild 4 Magdalena Pehrsson.

12

1857-1882: (Rustorpet), se 9.

Karl Erik Jansson, f 1821-07-01, död 1901-07-11, "vattso", gift 1856-12-26,

h:u nr 2 Magdalena Pehrsson, f 1827-09-18, död 1899-05-25, "mag- och tarmkatarr".

Såsom redan nämnts är Karl och Magdalena tremänningar genom att Pehr Pehrsson, se 3, är mormorsfar till Karl och farfarsfar till Magdalena.

Låt oss nu se på den nya storfamiljens sammansättning. I boet finns redan Magdalenas barn med Frans Ersson:

d Carolina, f 1844-07-10, utfl 1862-10-24 till Nora förs,
s Carl Johan, f 1845-11-02, dito
d Matilda, f 1849-02-24, dito
s Frans, f 1854-07-13, utfl 1872-12-03 t Nora förs.

Till boet medför Karl sina barn med Maja Lena Andersdotter:

s Israel, f 1844-03-31, utfl 1862-10-24 t Nora förs.
s Erland, f 1846-03-27, utfl 1866 t Bocksboda.
s Eric, f 1847-04-02, utfl 1868 t Nora förs.
d Maria Ulrica, f 1848-07-04, utfl 1866 t Getdalen.
s Isak, f 1852-09-05, nästa brukare, se 17.

Karl och Magdalena får tillsammans följande barn:

d Albertina, f 1857-03-01, utfl 1874-10-23 t Nora förs,
d Sabina Justina, f 1860-06-16, utfl 1882-05-16 t Nordamerika, se text sid 11.
d Johanna, f 1861-07-25, utfl 1881-10-26 t Ullavi,
d Hulda Augusta, f 1864-09-18, utfl 1886 t Ullavi, t Nordamerika 1893-07-22.
d Amanda Charlotta, f 1867-03-01, gift och utfl 1888-05-12 t St Mellösa,
s **Gustaf Emanuel**, f 1870-11-24, död 1918-12-05, se 20.

Räknar man på barn, födelsetider och utflyttningsdagar här ovan, finner man, att den hemmavarande barnskaran är dussinet fullt i och med att dottern Johanna fötts år 1861. Sammanlagt 14 personer har nu att trängas i detta lilla torp om ett rum och kök, ca 45 m². Nog måste det ha funnits många anledningar till slitningar i den familjen. Ser man inte ett bevis för detta i att Magdalenas barn, Carolina, 18 år, Carl Johan, 16 år, Matilda, 13 år, och Karls son, Israel, 17 år, allesammans utflyttat till Nora förs 1862-10-24. Nog måste problemen vara stora, när föräldrar nödgas skicka iväg en 13-åring från hemmet för att gå en ovisst framtid till mötes. Fast ovanligt var det inte vid denna tid.

Som sammanfattning av Karl Janssons familjesituation kan här noteras, att han, sedan han gifte sig första gången, 1844, blev fader och styvfader till inte mindre än 21 barn, varav 12 var hans egna. Fem tillhörde hans andra hustru, sex hade han själv med henne. Men Magdalena går inte av för hackor heller. Hon födde sammanlagt 11 barn, fem med Frans Ersson och sex med Karl Jansson. Samma gäller Janssons första hustru, Maja Lena, som hade fem barn med sin första man, sex med Jansson, summa 11.

1869–11–01 återinflyttar från Nora förs Janssons son i första giftet **Erik Karlsson**, f 1847–04–02. I september 1867 hade han varit i Bocksboda och friat till bonden Olle Olssons 22-åriga dotter Maria Ulrika Olsdtr f 1845–05–04. Snart uppdagades det att Maria var med barn. Detta var föräldrarna mycket missnöjda med, inte bara moraliskt utan även därför att de ansåg Erik vara ett mindre bra parti för deras dotter. När tiden var inne för Maria att föda, födde hon inte bara ett utan två barn, nämligen tvillingarna

d Ida Maria och

d Josefina Leontina 1868–05–24.

1869–12–04 gifter sig Erik och Maria och samma dag kommer hon med barnen till Tomasboda och bosätter sig med Erik på Rustorpet, sannolikt i den lilla stuga, som då finns intill Rustorpet. Janssons familj består vid det här laget av två vuxna och sju barn, varför det knappast finns plats i Rustorpet. Hela familjen Karlsson utflyttade från Rustorpet 1870–11–21 och hamnade sedermera i Skrikarhyttan, där de fick sonen Carl Erik, som är identisk med den kände riksspelmannen Carl Erik Hartman. Eric Karlsson var liesmed och kallades för "Lie-Erke". Smideskonsten hade han lärt sig som smeddräng åt fadern, Karl Jansson.

Som ytterligare mellanstick ska här också nämnas, att Karl och Magdalenas dotter **Sabina** Justina, f 1860–06–16, utflyttade till Nordamerika 1882–05–16. Där gifte hon sig med en svensk vid namn Andersson och de fick år 1900 en son, Ruben L Andersson. År 1979 kom han till Örebro och hälsade på sina släktingar runt om i länet. Han besökte även Tomasboda, där dock bara husgrunden minde om moderns barndomshem. Vilken upplevelse skulle det inte ha varit för denne gamle man, om Rustorpet funnits kvar.

Ruben berättade vid besöket att han stod föräldralös redan när han var tio år, sedan båda föräldrarna avlidit. Han började i unga år att försörja sig som rörmokare och vid några och tjugo år fick han mästarbrev och kunde starta eget. Han tog över ett 20-tal ungdomar från Sverige och lärde dem yrket från grunden. De blev lika skickliga som han och företaget expanderade snabbt till jätteformat. Redan i mitten av 30-talet var Ruben L Andersson ett stort namn i USA. 1936 blev han erbjuden att bli guvernör, men han avböjde, dels för att han inte ville stå i rampljuset och dels för att han som guvernör, oaktat det var en vävlönad syssla, ändå inte skulle tjäna mer än hälften av vad han hade i inkomst i företaget. Rubens rörmokarkonst ledde honom ända in i Vita Huset. Hans firma har sedan decennier tillbaka hand om alla rörarbeten i presidentbyggnaden. Detta förhållande förde honom samman med flera av de sentida presidenterna i USA: Truman, Eisenhower, Nixon, Ford. Ruben är alltså ett klassiskt exempel på mannen, som började med två tomma händer och blev miljonär. Hans avsikt var att återvända till Sverige och Tomasboda även 1980, men han avled innan resan blev av.

År 1882 beslutar sig Jansson för att dela på Rustorpet, Tomasboda 1/3 mt. Orsaken till detta är, att hans son i första äktenskapet, Isak, se 17, går i giftastankar. Jansson klyver fastigheten mitt itu och varje del får beteckningen Tomasboda 3/18 mt. Den norra delen med den ursprungliga bebyggelsen säljer han för 3000 kr till sonen Isak, som erhåller lagfart 1882–11–20. Jansson behåller för egen del den södra delen och tillsammans med den tidigare fastighetsdelen Tomasboda 1/18 får den nya fastighetsbildningen i kyrkoboken beteckningen Tomasboda 4/18 mt. Han uppför också en ny stuga med ladugård, Kalle Jansatorpet, se bild 5, som vi känner som Kilsbergsstugan. För att få delningen stadfäst, begär Jansson att en formell hemmansklyvning skall utföras av lantmätare i orten. Denna förrättning påbörjades 1883–05–16 och avslutas två dagar senare. Därefter ser ägofigurerna för hela Tomasboda ut som skissen på sid 15 visar.

Av protokollet framgår att Jansson förband sig att flytta till sin nya stuga senast hösten 1883, vilket också skedde. Se 19.

Bild 5 Vy från tornet under senare hälften av 1930-talet. Se karta sid 35.

(P) Rustorpet (V) Gamla ladugården (U) Nya ladugården (Ä) Kalle Jansatorpet (Kilsbergsstugan)
(T) Jordkällaren med överbyggnad (Q) Torvlada (Z) Ladugården (BB) Stallbyggnaden

13

1856–1858: (Wägerstorpet)

Peter Nilsson,

1856–09–13 köper Peter Nilsson Wägerstorpet av Karl Jansson, se 9.

Peter Nilsson blir i husförhörslängden aldrig antecknad som boende på Wägerstorpet. Frågan kan ställas, om han över huvud taget var boende där och om han någon gång hade lagfart på fastigheten.

Enligt köpebrev av 1858–01–15 säljer Nilsson torpet för 3000 Riksdaler Riksmünt till **Anders Olsson**, se 14.

14

1858–1861: (Wägerstorpet)

Anders Olsson, masmästare, f 1818–10–26 i Grythytan, inflyttar därifrån 1858–08–01, gift 1859–09–08 med

h:u Anna Christina Pehrsdtr, f 1829–04–04 i Ramsbergs förs, inflyttar från Lindesberg med barnet s Anders Wilhelm, f 1859–04–03 i Lindesberg.

På torpet föds

s Carl Johan, f 1860–09–27.

1859–10–02 erhåller Olsson lagfart på fastigheten.

I början av år 1861 kommer Anders Olsson överens med ägaren till Skogatorpet, **Eric Ersson**, se 15, om fastighetsbyte. Mot en "mellangift" om "Två Tusen Riksdaler Riksmünt" överlåter Olsson Wägerstorpet 1/9 mt på Ersson och bekommer i stället Skogatorpet 1/4 mt. För en oinvigd förefaller det något egendomligt, att Ersson byter bort Skogatorpet med mer än dubbelt så stort mantal och ändå ger 2000 riksdaler emellan. Så sker dock, och affären är konkretiserad i ett "Bytes-Bref" av 1861–03–21.

Laga skifte i Tomasboda 1859–1860

Laga skifte var en jorddelningsform, som infördes i Sverige genom 1827 års skiftesstadga och som ännu kraftigare än storskiftet var inriktat på att sammanföra splittrade skiften till sammanhängande enheter.

Åren 1859–60 sker, på Karl Janssons begäran, ett laga skifte i Tomasboda. Av § 15 C i protokollet från förrättningsdagen 1860–10–15 framgår, att änkan Stina Pehrsdtr, vars dispositionsrätt till "adertondelen" här vitsordas, skall utflytta till "egofiguren No 276", ett ca 800 kvm stort område ca 150 m SO nuvarande Kilsbergsstugan. Av 18 § i protokollet från förrättningsdagen 1860–11–05 framgår, att Wägerstorpets ägare, Anders Olsson, se 14, nu avtalat med Rustorpets ägare, Karl Jansson, se 9 och 12, att denne mot vederlag av "Tolf Rdr årligen" skall övertaga skyldigheten att hålla änkan med bostad. Här är man uppenbarligen först inne på tanken, att änkan skall flyttas ut till "egofigur 276", men så tänker man om. Kanske finner man det mindre klyftigt att flytta på en människa, som nu är 78 år gammal, och man enas om att Jansson skall hålla henne med bostad.

Stina Pehrsdtr avlider 1861–05–27 och därmed bortfaller alla problem med hennes avflyttning. I och med

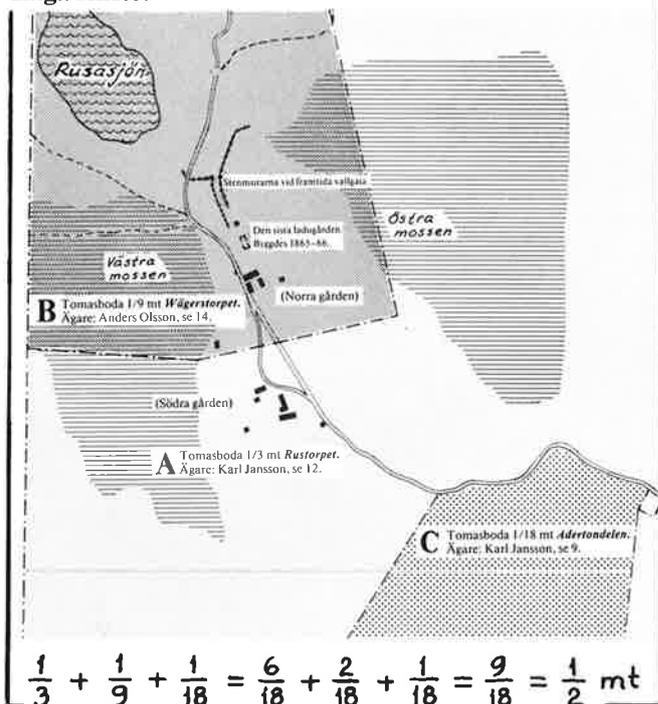
hennes död avslutas också "adertondelens" åldringsvårdande betydelse.

Förhållandet med änkan visar, hur fast förmånstagens rättigheter var knutna till den förmånspliktiga fastigheten. Oaktat både Wägerstorpet och adertondelen bytt ägare, kvarstår tidigare inskrivna fördelsmannaförmaner.

Avtalet om änkans bostad ger skäl till antagandet, att fördelsmannastugan vid Wägerstorpet nu inte längre är beboelig och att Jansson har en lämplig stuga åt henne vid Rustorpet. 1859 års karta redovisar också ytterligare två stugor vid Rustorpet. En mindre byggnad, ca 5 x 7 m, 4–5 meter sydväst om Rustorpets sydvästra hörn. Av denna byggnad finns numera inte minsta spår. Det kan knappast ha varit ett uthus, eftersom de båda ladugårdarna säkert innehöll tillräckligt med utrymmen av denna art. Då förefaller det troligare, att det är ett bostadshus, som kanske uppförts av Karl Jansson, för att hysa en del av dennes enorma barnskara. Vidare har en jordkällare byggts i slutningen ca 40 m sydväst Rustorpet. Denna källare finns fortfarande kvar. Källaren var ursprungligen försedd med en överbyggnad, som, åtminstone tidvis, användes som bostad. Sålunda var Isak Karlsson, se 17, och dennes hustru boende där, när deras förstfödde son, Karl Valdemar Isaksson, se 24, föddes 1883–09–27. Karl Jansson, se 12, hade då tydligen ännu inte flyttat från Rustorpet till Kilsbergsstugan, se 19.

När Karl Jansson troligen 1896 uppförde Scoutstugan, se 22, skedde detta helt enkelt genom att han tog överbyggnaden från jordkällaren och flyttade den till en nedanför Kilsbergsstugan iordningställd grund. Isak Karlsson uppförde sedan en ny överbyggnad, se bild 5. Denna byggnad eldades sedan upp tillsammans med övriga hus på Rustorpet 1965. Se T och Ö sid 34–35.

Kartskiss som visar ägofördelningen efter 1859 års Laga skifte.

L. 1. Aug. d. 19 Augusti 1859

Så Högrens Besvär, hysmande i Örebro härad.

När Kommissions Landtmätaren Kam. us Wellesström förordas förigenom att, deref hinder e moter, ifrågasättande korraturer verkställa; Och fördes delagarne i skiftestället, vid vite af Sjögren Red. Pont us Håkens erättande, att, efter verkställd gradelning a' lde agr, som skola skiftas, flåska eller kumpulsa och derefter bränna jorden eller beröfva matjord, äfventom deref skog, eller korpuse på ägor a' janna delagarne vid opåtblörde vite jomte skaderfättning, förbudas att skog till salu eller fredjande och korpuse ännorundt än till husbruk nytja, innan skiftet skifvet afslutadt och tillräde af källorne skott. Och för detta förbud på samma gång, som kungörelsen till förordningens påbörjande, a' predikstolen i den kyrkan, hvar skifteställe uti källor, uppläsa tillika med den underkastelse att, om skogen är nägot bruk eller annan inrättning till understöd med timmer, ved eller höst anläggna, det vanliga skogsbeloppet liksom, ma, under förbudbliden, af delagarne gemensamt, efter hvars och ens agolott, eller hemmantel i skiftestället till det anslagna beloppet afverka. Örebro Skott i Lands Känsligt den 19 Augusti 1859. På Landshöfdinge Embotets vägnar

Andersson Insirmande

Så Kommissions Landtmätaren Dr. Wellesström väder för, att jag som ägare till den i Örebro härad liggande lagan skifte a' den ägarne till Skanska Skogsmarkodlar, i Skibe byskud, derom jag har med ämmande utskänkt, och upplaga att skog skivas a' ägarne hvar sin förbud ä' lde. Örebro den 18. Augusti 1859.

C. E. Jansson
 Utläst i Skibe kyrka den 29/8 1859
 förord af Pont Thomasson af Skibens

15

1861–1864: (Wägerstorpet)

Eric Ersson, f 1806–01–23 i Nora förs,
h:u Anna Katarina Pehrsdtr, f 1811–12–26 i Ekers förs.
d Maria Ulrika, f 1847–05–28, utfl 1863, piga i Ul-
lavi,
s Eric, f 1849–03–22,
s Frans, f 1851–04–07,
s Anders Linus, f 1853–11–29.

Familjen inflyttade 1861, utfl till Blackstahyttan 1865.

1861–10–11 fastställs en in-teckning i torpet ”Jan Larsson i Skrikarhyttan till säkerhet för långgifvne Femhundra Rksd Rmt med 6 procents ränta enligt skuldsedel för utgångne dag”.

1862–10–22 erhåller Ersson lagfart på fastigheten.

Eric Ersson satsade uppenbarligen fel, när han bytte till sig Wägerstorpet. I början av år 1864 försätts han nämligen i konkurs och 1864–04–28 säljer konkursförvaltaren Wägerstorpet för 1910 ”Riksdaler Rmt” till torparen **Johan Wäger**, se 16, ”på Filipshytte egor”. Försäljningssumman uppgår inte ens till den ”mellangift” Ersson erlade, när han bytte till sig torpet.

Efter att under de senaste åtta åren ha bytt ägare fyra gånger, går torpet nu ett ägarmässigt stabilare öde till mötes, se 16.

16

1864–1888: (Wägerstorpet)

Johan Wäger, f 1806–01–20, död 1888–09–25, ”bröstimlidande”,

h:u Anna Stina Jansdtr, f 1821–12–21, död 1909–06–29, ”ålderdomssvagheter”.

s Johan August, f 1851–10–03, gift 1879–10–24,
utfl 1881–05–20 t Nätra förs, Väster-
norrlands län,
s Karl Konrad, f 1854–11–13, utfl 1881–11–22 t
Stockholm,
s **Lars Richard**, f 1857–11–17, framtida ägare, se
18.
s Per Viktor, f 1860–11–17, gift 1882–02–18,
utfl 1882–10–06 t Göteborg.

Av köpebrevet framgår, att Wäger undertecknat detta ”med hand på papperet”, vilket måste betyda, att han inte var skrivkunnig.

Wäger erhåller lagfart på torpet 1866–03–20. Nu har torpet den ägare, som gav det dess nuvarande namn. Torpet kallades egentligen ända in på 1950-talet för ”Wägeratorpet”, vilket senare kommit att bli ”Wägers-torpet”.

Lägg märke till att Wäger genom förvärvet av Wägers-torpet också höjer sin sociala status. Han avancerar nämligen från torpare på Filipshytte ”egor” till bergsman på bergsmanshemmanet Tomasboda 1/9 mantal. Härav lär vi oss också, att titeln bergsman var knuten till hemmanet, inte till personen. I praktiken var dock Wäger inte mera bergsman än tidigare, eftersom Karl Jansson, se 9, redan 1856 sålt Wägerstorpets andel i

Skrikarhytte masugn för en tid av 50 år till Frösvidals gård.

Om fru Wäger bör nämnas, att hon något år före 60-årsdagen blev helt blind. Trots detta fortsatte hon att sköta hem och hushåll.

Karl Jansson är nu ägare till Rustorpet och Johan Wäger till Wägerstorpet. Man skulle kunna tro, att sämjan mellan två så pass isolerade familjer skulle vara den bästa. Så synes dock inte alltid ha varit fallet, vilket följande två domstolsutslag bevisar.

Sälunda erhöll Wäger stämning på Jansson till ”Lagtima Höste Tinget med Örebro Härad, uti Stadshuset i Örebro den 25 november 1874” med krav på att Jansson skulle fällas till ansvar för det han utan lov avverkat och tillägnat sig en tall på Wägers mark. Vid tingsförhandlingen erkände Jansson, att ”han huggit den omstemda tallen, hwilken han bortfört och lagt på sin mark, der den ännu är liggande; men invände, att samma tall varit stående i rågången emellan Wäger och Carl Eric Jansson”. Jansson företedde också ett syneförrättningsintyg, varav framgick, att tallen hade stått ”alldeles mitt i skillnaden”, och förklarade ”sig nöjd att afstå till Wäger hälften av tallen”. Wäger förklarade sig nöjd med erbjudandet men påyrkade, att Jansson, som tidigare ”bestridt honom all rättighet till tallen” och följaktligen tvingat honom att bekosta syn på platsen samt att dra saken inför rätta, skulle förpliktas att gottgöra honom hans kostnader i målet. Jansson bestred detta och krävde i stället ersättning av Wäger för sina rättegångskostnader. ”Ordföranden sökte förmå parterna till förenig; men förgäfves; dock efter ytterligare ordande erbjöd Carl Eric Jansson Wäger sin hälft i tallen mot 75 öre, emot det att han fick behålla skaten och bognarna, hwilka han hemfört, med hwilket tillbud Wäger förklarade sig nöjd, men fordrade ersättning för sina kostnader”. Eftersom Wäger genom sin överenskommelse med Jansson avträtt sitt ansvarsyrkande mot denne, lät rätten därmed saken bero, men dömde Jansson att till Wäger för dennes kostnader i målet utgiva 24 kronor. Det blev alltså en ganska dyr tall för Jansson, då en dagpenning vid den tiden var två kronor. Åt läsaren överläts att räkna ut vad 24 kronor motsvarar i dagens penningvärde.

Jansson fick svälja förtretet, men väntade givetvis på ett tillfälle att ge igen. Det kom också. Sommaren 1876 tog sig Wäger orådet före, att frakta en Jansson tillhörig ”fiskebåt från den vid laga skiftet i Thomasboda för byamännens gemensamma behof undantagna sjön Thomasbodakärn” (nuv Rusasjön), varigenom han hindrade Jansson från ”nyttjandet af fisket i nämnda sjö”. Det blev naturligtvis stämning till Örebro Härad Rätt, som i utslag 1876–06–02 dömde Wäger till tio kronor i böter och att ersätta Jansson rättegångskostnader med trettio kronor, summa 40 kronor. Wäger lät sig ej nöja med denna dom utan förde målet vidare till ”Kungl Majts och Rikets Svea Hofrätt”, som dock i utslag 1876–08–02 icke fann skäl till ändring i häradsrättens dom och förpliktade Wäger att med tre kronor femtio öre ersätta Jansson för lösen av hovrättens dom.

Jansson kunde nu gnugga händerna, eftersom det blev nästan dubbelt så dyrt för Wäger att flytta hans båt som för Jansson att hugga en tall, till vilken Wäger var hälften ägare. Visst vilar det för oss sentida betraktare något av ett löjets skimmer över dessa båda rättgångar, men de säger dock en del om dessa tider, som var så idylliska och småskaliga, att en avverkad tall och en flyttad båt måste hamna i härads- resp hovrätt.

År 1886 sker någon ekonomisk transaktion mellan Wäger och Jansson, vilken resulterar i att Wäger utfärdar en skuldsedel 1886-11-19 på 936 kr till Jansson. Som säkerhet lämnas en inteckning i Wägerstorpet, beviljad 1886-11-19. Inteckningen förnyas 1896-02-06 och 1905-09-04, vilket tyder på att såväl Johan som Lars Wäger hade svårigheter att betala skulden.

Sedan Johan Wäger avlidit år 1888, blir änkan ägare till den ena halvan av torpet. Ägare till den andra halvan och verklig brukare till hela torpet blir deras son Lars Wäger, se 18.

17

1882-1919: (Rustorpet)

Isak Karlsson, f 1852-09-05, död 1923-03-30, "magkräfta", gift 1883-05-05 med

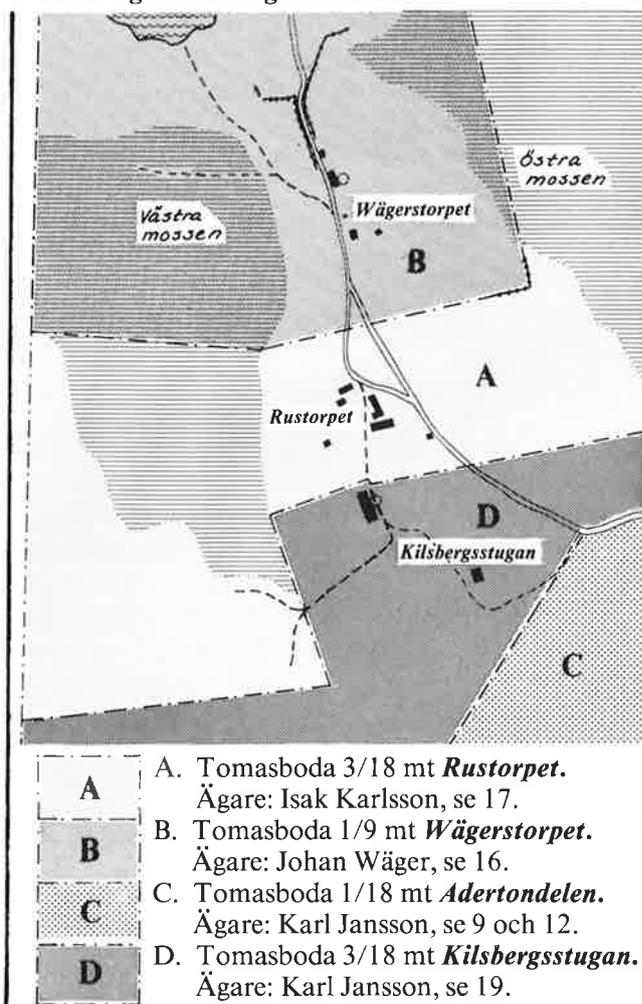
h:u Anna Lovisa (Lisa) Abrahamsdtr, f 1855-11-19 från Blackstahyttan, död 1932-01-31, "njurlidande", s **Karl Valdemar**, f 1883-09-27, död 1959-01-02, näste brukare, se 24.

s Georg Valfrid, f 1886-01-02, utfl 1913-11-14 t Tysslinge förs, död 1962-03-11,

s Anton Werner, f 1887-10-16, utfl 1912-12-14 t Oskars förs, Stockholm,

d Julia Wilhelmina, f 1890-12-23, utfl 1911 t Axbergs förs.

Efter den hemmansklyvning som Karl Jansson lät göra 1883 ser ägofördelningen ut så här:

$$\frac{3}{18} + \frac{1}{9} + \frac{1}{18} + \frac{3}{18} = \frac{3}{18} + \frac{2}{18} + \frac{1}{18} + \frac{3}{18} = \frac{9}{18} = \frac{1}{2} \text{ mt}$$

Bild 6 Rustorpet omkr år 1900. I dörröppningen står Isak Karlssons hustru Anna Lovisa. Stången på väggen hade en praktisk funktion. Här hängde man bl a sängkläderna på vädring. På vintern var det extra bra. Då frös loppor och löss ihjäl och det var bara att skaka av kläderna innan man tog in dem.

Isak Karlsson föddes under den tid fadern, Karl Jansson, se 9, ägde Wägerstorpet. Sonen till Isak, Karl Isaksson, har berättat så här: "Far han va tvilling, hon fick två, men den ena va dö. Far han blev uppfödd med ett kohorn. De hadde inga nappar då, tocka där, utan då hadde di kohorn, som de fick ligga å suga på. Men han va ju tvilling, så pappa blev aldrig så stor som di andra." Isaks mor dog fyra dagar efter förlossningen.

Om sonen Anton bör noteras, att han, tillsammans med Albert Wäger, tog värvning vid Vaxholms kustartilleriregemente den 1 nov 1907. Båda återkom till Tomasboda i nov 1911. Militärlivet var tydligen inte deras framtid.

Det berättas också att fru Karlsson i samband med lövtäkt råkade skära av handledens senor på vänster arm. Såret fick självläka utan att någon läkare fick tillfälle att sy ihop senorna. Följaktligen blev också handen i fortsättningen i stort sett obrukbar. Den förblev halvöppen utan möjlighet för henne att sluta eller öppna den fullständigt.

Äktenskapet mellan Isak Karlsson och dennes hustru var inte helt lyckat, vilket i första hand torde ha berott på att hon redan i mitten av 1890-talet drabbades av psykisk ohälsa.

Såsom kuriosum skall här också nämnas, att friherre F von Gedda, Klockhammar, 1906-10-05 tecknade ett kontrakt med Isak Karlsson, innebärande att han mot en engångssumma om kr 137:50 erhöll rätten att för en tid av 50 år (!) "upptaga och bortföra hvitmossa, den må vara frisk eller förmultnad" från "Östra mossen". Kontraktet betraktades så viktigt, att det blev föremål för in-teckning i fastigheten. Vitmossan användes förmodligen till stallströ vid Klockhammars gård.

1919-03-14 sålde Isak Karlsson hela torpet till Örebro Pappersbruk. Efterföljande brukare blev därefter arrendatorer.

Isak Karlsson med hustru flyttade efter försäljningen av torpet, till Mathildelund, Nybråten, där Isak dog 1923. 1930 flyttade änkan till ålderdomshemmet i Billinge, där hon dog 1932.

18

1888-1913: (Wägerstorpet)

Lars Richard Wäger, 1857-11-17, död 1913-10-08, "magkräfta",

h:u nr 1 Anna Vilhelmina Larsdtr, f 1865-03-03, död 1896-05-05, "lunginflammation",

d Albertina Viktoria, f 1887-03-23, "ej konfirmerad", utfl 1911-10-27 t Kumla,

s Albert Viktor, f 1889-08-11, "odöpt, ej konfirmerad", utfl 1916-11-23 t St Nikolai, Nyköping.

h:u nr 2 Anna Lovisa Pettersson, f 1866-10-07, död 1954-11-10.

Detta äktenskap blev barnlöst.

Äktenskapet med sin första hustru ingick Wäger 1887-02-04. När hon, endast 31-årig, avled, blev han ensam med de två barnen, då 6 resp 8 år gamla. Säkert var det blinda farmor, som då fick träda i mors ställe.

Med sin andra hustru ingick Wäger äktenskap 1908-09-11. Om henne står antecknat i husförhörslängden: "vistats i Amerika 1892-1897".

Med stöd av anteckningarna i kyrkböckerna vågar man påstå, att Lars Wäger var en man med egna idéer. Han var baptist och hade uppenbarligen inget förtroende för statskyrkan, vilket bl a framgår av att dottern inte konfirmerades och sonen vare sig döptes eller konfirmerades.

Lars Wägers son, **Albert Viktor**, är värd ett eget litet kapitel.

1907-11-01, 18-årig, gjorde han gemensam sak med Anton Isaksson på Rustorpet och tog värvning vid Vaxholms kustartilleriregemente. Han avancerade där till korpral men återvände till Tomasboda i november 1911.

I husförhörslängden står antecknat om Albert: "miss-elev, baptistpred". Han ärvde således faderns frireligiösa inställning och blev genom detta en nog så betydande man, vilket vi strax skall se. 1916-11-23 flyttade Albert till Nyköping och lämnade därmed Wägerstor-

Bild 7 Albert Wäger på besök vid sitt forna fädernehem Wägerstorpet.

pet för gott. Han avled i Stockholm. Ur hans dödsruna har följande inhämtats:

”Efter studier vid Örebro missionsskola, vid Lunds elementarläroverk, vid Lunds universitet och Stockholms högskola blev han pastor i Oxelösunds baptistförsamling, där han byggde den förnämliga sjömanskyrkan, vilken han skaffade pengar till under resor i de nordiska länderna och Amerika. Weger var en tid Lettiska Missionssällskapets sekr i Sverige och grundade sedan Nordiska Missionen, som tog som huvuduppgift att hjälpa nödlidande, särskilt flyktingar och krigsfångar, speciellt i Centraleuropa och de baltiska länderna. Han utgav och var redaktör för Herderösten och dessutom sex lettiska tidskrifter. På senare år överflyttade han en del av hjälpsatserna till Mexiko och Indien, där han bl a understödde barnhem. Albert Weger var väl känd inom den kristna världen och hans insats inte minst för nödlidande och behövande är värd att minnas”.

Man observerar, att Albert ändrat stavningen av sitt efternamn, förmodligen av praktiska skäl. Bokstaven ”ä” är ju inte särskilt gångbar i utländska sammanhang. Man undrar, slutligen, om inte minnena av den fattiga barna- och ungdomstiden i Tomasboda utgjorde en god del av drivkraften bakom hans engagemang för nödlidande runt om i världen.

19

1883–1896: (Kilsbergsstugan)

Karl Erik Jansson, f 1821–07–01, död 1901–07–11, ”vattusot”,

h:u Magdalena Pehrsdtr, f 1827–09–18, död 1899–05–25, ”mag- och tarmkatarr”.

d Hulda Augusta, f 1864–09–18, utfl 1893–07–11 t Nordamerika,

d Amanda Charlotta, f 1867–03–01, gift och utfl 1888–11–02 t St Mellösa,

s **Gustaf Emanuel**, f 1870–11–24, död 1918–12–05 ”spanska sjukan, astma”, nästa brukare, se 20.

År 1882 klöv Karl Jansson Rustorpet. Den norra halvan överlät han på sonen Isak Karlsson. Se 17.

På den södra halvan uppförde Jansson en ny stuga, den vi känner under namnet Kilsbergsstugan, men som egentligen, efter dåtida sed, borde kallas Kalle Jansatorpet. På höstkanten 1883 flyttade Jansson in i den nya stugan med hustru och tre ännu hemmavarande barn.

Bild 8 Kilsbergsstugans ladugård.

Jansson uppförde också en ladugård ca 100 meter NV torpstugan. Den byggdes i två etapper. Med ledning av den kvarvarande grunden har skissen nedan upprättats. Se bild 5 och 8 samt Z sid 34–35.

Fortfarande syns tydliga spår efter den *hästvandring* som tillhörde ladugården.

Cirka 40 meter söder om Kilsbergsstugan finns fortfarande östra halvan kvar av den stallbyggnad, som uppfördes senare. Om Karl Jansson eller sonen Gustaf uppförde den har icke kunnat utrönas. Byggnaden innehöll i östra änden spiltor för två hästar och i övrigt nödiga uthusutrymmen. Till byggnadens nordöstra hörn var dasset vidbyggt, se omslagsbilden.

År 1890 anställde Jansson en ”piga”, Hilda Pettersson från Getdalen. Hon var född 1873, alltså 17 år gammal, och blev sedermera Janssons sonhustru.

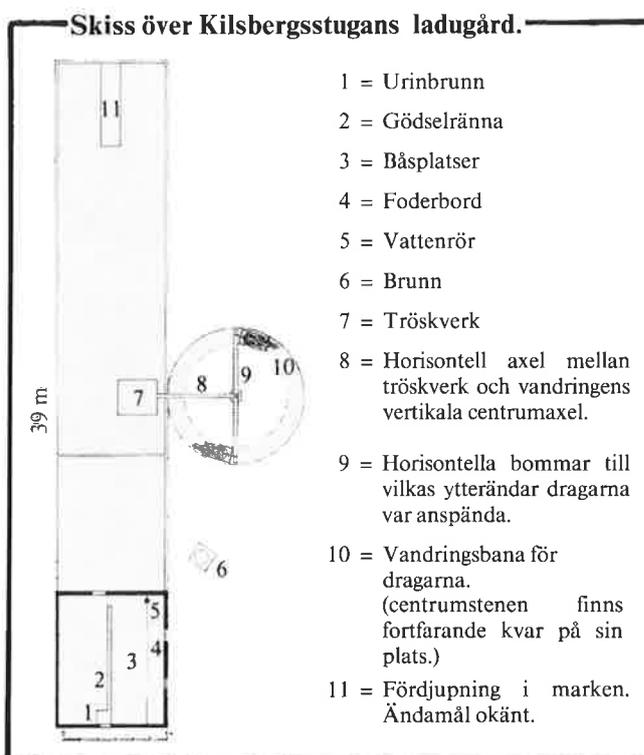
Vad är en hästvandring?

Kort uttryckt är en vandring en anordning för överföring av dragares arbetskraft till exempelvis ett tröskverk.

Vandringen bestod av en vertikal axel, som kringvreds av en eller flera långa bommar (9), radialt utgående från axeln och med dragarna anspända vid ytterändarna. Utväxlingen skedde först med en konisk växel och därefter med cylindriska växlar efter behov.

Tröskverket (7) stod inne på logen och var växlat med den horisontella axel (8), som gick ut genom logväggen och fram till den vertikala axeln i centrum av den vandringsbana (10), som hästarna traskade runt, runt, när de drev vandringen.

Rustorpets och Wägerstorpets sista ladugårdar samt Kilsbergsstugans ladugård var samtliga försedda med vandringar.

20

1896–1918: (Kilsbergstugan)

Gustaf Emanuel Karlsson, f 1870–11–24, död 1918–12–05, "spanska sjukan, astma", h:u Hilda Pettersson, f 1873–02–06, död 1937–06–25.

Makarna Karlsson ingick äktenskap 1896–10–03 och fick barnen:

s **Gustaf Adolf**, f 1897–04–02, död 1907–02–04, "blodpropp",

d **Elsa Augusta**, f 1898–12–19, utfl t Gräve 1920, död 1975–01–19, gift Hellström,

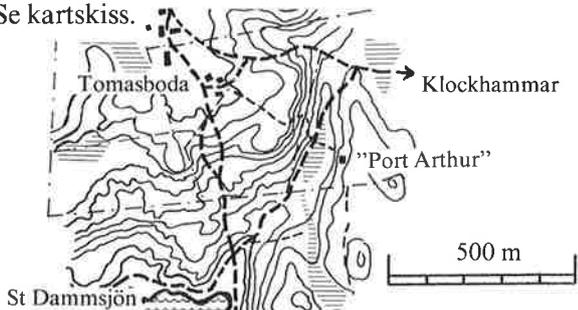
d **Edit Linnéa**, f 1903–03–21, utfl t Gräve 1920,

d **Astrid Hilda Viola**, f 1907–12–21, död 1917–07–11, "lungtuberkulos".

Sonen dog redan som 10-åring i "blodpropp". Även den yngsta dottern gick bort vid endast 10 års ålder i "lungtuberkulos".

Gustaf, halvbroder till Isak Karlsson på Rustorpet, se 17, var den yngste sonen till Karl Jansson och var följaktligen den siste, som fick lära sig smideskonsten av Jansson. Han kallades för Tomas-Gustaf och var en duktig spelman, dragspelare, och som sådan livligt anlitad i trakten.

Gustav arbetade mycket med kolning. Han byggde sig en ovanligt stor kolarkoja, ca 400 m sydost Kilsbergstugan. I folkmun kallades kojan "Port Arthur", och stigen dit gick rakt utför den branta delen av sluttningen. Se kartsnitt.

Gustaf var endast 48 år, när han gick bort. Han blev torpets siste brukare. Kalle Jansatorpet fick således bara två brukare och användes för sitt ursprungliga ändamål endast under 35 år (1883–1918). Men stugan står ännu kvar som ett monument över dess byggherre Kalle Jansa, Stora Bergslags Kalle, Bergslagskungen m m. 1983 fyllde stugan 100 år. Se sid 28.

Den underbara bilden på bokens framsida är tagen av mäterfotografen Sam Lindskog år 1915. Det är familjen Karlsson som poserar i förgrunden med pappa Gustav till vänster. Sedan följer döttrarna Astrid 8, Elsa 17 och Edit 12 samt mamma Hilda. Hildas bror Erik Edman (f d Pettersson) är på besök.

21

1918–1920: (Kilsbergstugan)

Hilda Karlsson, f 1873–02–06, död 1937–06–25.

Efter Gustafs död bodde änkan Hilda kvar i stugan med de två döttrarna, **Elsa Augusta** och **Edit Linnéa**, till i maj månad 1920, då alla tre flyttade till Gräve. Se omslagsbilden.

Därmed var cirkeln sluten för det gamla kronobergsmanshemmanet Tomasboda 1/2 mt. Kvar fanns nu en enda brukare (Rustorpet) såsom fallet var från begynnelsen till slutet av 1700-talet.

22

1896–1901: (Scoutstugan)

Karl Erik Jansson, f 1821–07–01, död 1901–07–11, "vattusot".

År 1896 gifter sig sonen Gustaf med pigan Hilda. I samband därmed överläter Jansson torpet på Gustaf. Själv flyttar han med hustru Magdalena in i en liten stuga, som uppförts nedanför och ca 40 m sydost Kilsbergstugan. Se bild 9. Denna stuga höll sig på benen ända in på 1970-talet, men nu finns bara grunden kvar. Efter inflyttningen kyrkobokförs Jansson som "fördelsman". Se sid 8.

Bild 9 Karl Janssons "undantagsstuga".

När Karl Jansson, strax efter fyllda 80 år avled i sin lilla stuga, var också den sannolikt största personligheten i Tomasbodas historia ur tiden. Han kallades för Bergslagskungen, inte utan orsak får man förmoda. Något av hans storhet har kanske framgått av det föregående.

Carl Erik Hartman, sonson till Jansson, se sid 11 vänstra spalten, vars förmann han ärvt, beskriver i sin bok "Minnen och hågkomster från Kilsbergen" Karl Jansson på följande sätt:

"Karl Jansson var ovanligt stor och axelbred. Han kallades för den skull Stora Bergslags-Kalle eller Bergslagskungen. Det senare blev han betitlad med efter en bröllopsfärd. Han skulle med sin hustru med häst och släde åka till Dalkarlsberg på bröllop. En av hans söner skulle gifta sig. Utkommen på Bocksbodasjön upphov han sin röst så det hördes vida omkring och sjöng sålunda: 'Kung Karl med sin Drottning till gästabud far, på sjön ligger isen så spegelklar'. Karl Jansson var väl redan då i feststämning".

På ett annat ställe kan man läsa:

"Beslag och skoning till vagnshjul fick man utfört av smeden Karl Jansson i Tomasboda. Han smidde annars huvudsakligen liar, på tid som ej togs i anspråk för skötelsen av egendom."

Hartman berättar också, att Jansson använde sina söner undan för undan som smeddrängar. På så sätt fick de också lära sig yrket. Hartmans egen far, son till Jansson, kallades också för "Lie-Erke".

23

1913–1916: (Wägerstorpet)

Anna-Lovisa Wäger, f 1866–10–07, död 1954–11–10. Sedan Lars Wäger avlidit år 1913 förblev dödsboet oskiftat och änkan Anna Lovisa blev ägare till halva torpet i kraft av ett inbördes testamente av 1911–02–25. År 1916 utflyttade hon till S Billinge. Därmed var Wägerstorpets saga all. Marken arrenderades ett antal år av ägaren till Rustorpet. Husen stod och förföll och jämnades med marken i början av 1940-talet. Se bild 7.

Efraim Odell förvärvade hela torpet på offentlig auktion 1918–12–13. Det såldes sedan till Hans Hadenius 1961.

24

1919 – 1951: (Rustorpet)

Karl Valdemar Isaksson, f 1883–09–27, död 1959–01–02, "hjärtåderförkalkning", h:u **Alva Johanna Jansson**, f 1895–04–14 i Dalkarlsberg, Vikers förs, d 1973–09–05, "magkräfta".

Alva kom till Tomasboda från en pigplats i Älgstrakten år 1918, då Isak Karlsson, se 17, anställde henne som piga. Tycke uppstod mellan henne och Isakson, Karl Isaksson. 1919–08–21 ingick de äktenskap. När Alva kom till Tomasboda, var hon redan mor till två barn: Sonja och **Alvar**. Se 28. Sonja vistades endast sporadiskt i Tomasboda och blev därför aldrig kyrkskriven där. Alvar däremot är i kyrkboken redovisad under efternamnet Isaksson, vilket tyder på att Karl Isaksson upptagit honom som sin egen son.

I äktenskapet föds barnen

s **Rune Valdemar**, f 1919-11-30, utfl 1942-11-07 t Nora förs,
s **Karl Evert**, f 1921-10-24, utfl 1944-08-14 t Hallsbergs förs,
s **Edvin Simon**, f 1923-10-28, "ej konf", utfl 1951-09-28 t Blankhults skola,
s **Gustaf Elis**, f 1925-10-28, "ej konf", utfl 1948-11-25 t Fellingsbro,
d **Anna Lisa Linnea**, f 1928-07-28, utfl 1951-09-28 t Blankhults skola,
d **Alva Viola**, f 1931-11-10, utfl 1950-01-19 t Nikolai, Örebro,
s **Karl Einar**, f 1936-04-29, "ej döpt", utfl 1951-04-27 t Blankhults skola,
s **Karl Olof Leif**, f 1942-06-06, "ej döpt", utfl 1951-04-27 dito, döptes i samband med konfirmation.

Karl Isaksson hade ett medfött handikapp i sin ena fot. I kyrkboken står också mycket riktigt noterat "klumpfot". På den tiden uttryckte man sig rakt på sak utan snirklande omskrivningar och förskönande ord. Ord som friställd, utslagen etc var inte uppfunna då. Isakson var frikallad från militärtjänst, vilket givetvis var en följd av hans "fotfel".

Fader Karl var nära 59 år och moder Alva 47 år, när den yngste sonen föddes. Träffsäkerheten är också god. Edvin och Gustaf är födda på samma dag med två års mellanrum, Evert är född två år och fyra dagar före Edvin. Man ser vidare, att familjen innehöll fem pojkar, innan den första flickan föddes. Mamma Alva hade nog en väldigt jobbig tid, innan den första flickan blev så stor, att hon kunde börja hjälpa till med hus-

Bild 10 Alvar med lillebror Edvin i knät på Rustorpets trappa. I dörröppningen mellanbrodern Rune.

Bild 11 Rune och Alvar Isaksson tillsammans med mamma Alva, pappa Karl, farfar Isak och farmor Lovisa.

Bild 12 Rustorpets gamla ladugård.
Det var Karl Isaksson som stöttade den, då den hotade att ramla omkull. "Det står i mitt arrendekontrakt, att jag ska vårda husen", sade han, när han satte upp stöttorna.

hållsgöromålen. Men var så säker, att Linnéa och senare även Viola fick rycka in i arbetet i mycket tidig ålder.

Lägg också märke till, att seden att som efternamn anta faderns förnamn jämte tillägget -son eller -dotter (patronymikon) nu försvunnit, vilket skedde redan i slutet av 1800-talet. Barnen får nu faderns efternamn.

Under Karl Isakssons tid uppfördes den sista ladugården på torpet. Året var 1921. Ladugården låg ett 40-tal meter söder om torpstugan. På bild 15 syns ladugården i vänster bildkant. Även denna byggnad tillsammans med maskiner och redskap brändes ned år 1965.

Grunden finns fortfarande kvar och med ledning av den har skissen här bredvid upprättats.

I början av 40-talet installerade Karl Isaksson vattenledning i ladugården. Den fungerade i princip så, att man för hand pumpade upp vatten från den närbelägna brunnen till en behållare på vinden. Därifrån gick sedan ledningar till de olika foderborden. Där fanns det en skål för varje få. När så t ex en ko satte mulen i skålen, öppnades en stängningsanordning, så att vatten kom rinnande så länge som kon drack.

1951-03-14 upprättades ett så lydande köpebrev mellan Karl och Alva Isaksson å ena sidan och Alvar Isaksson å den andra:

"Köpebrev"

Undertecknade, Karl Isaksson och Alva Isaksson, försälja härmed all vår yttre egendom och djur på arrendegården Tomasboda. Köpeskillnaden tre tusen kronor (3000 kr), erlägges kontant vid köpebrevets undertecknande och kvitteras härmed.

Tomasboda den 14 mars 1951

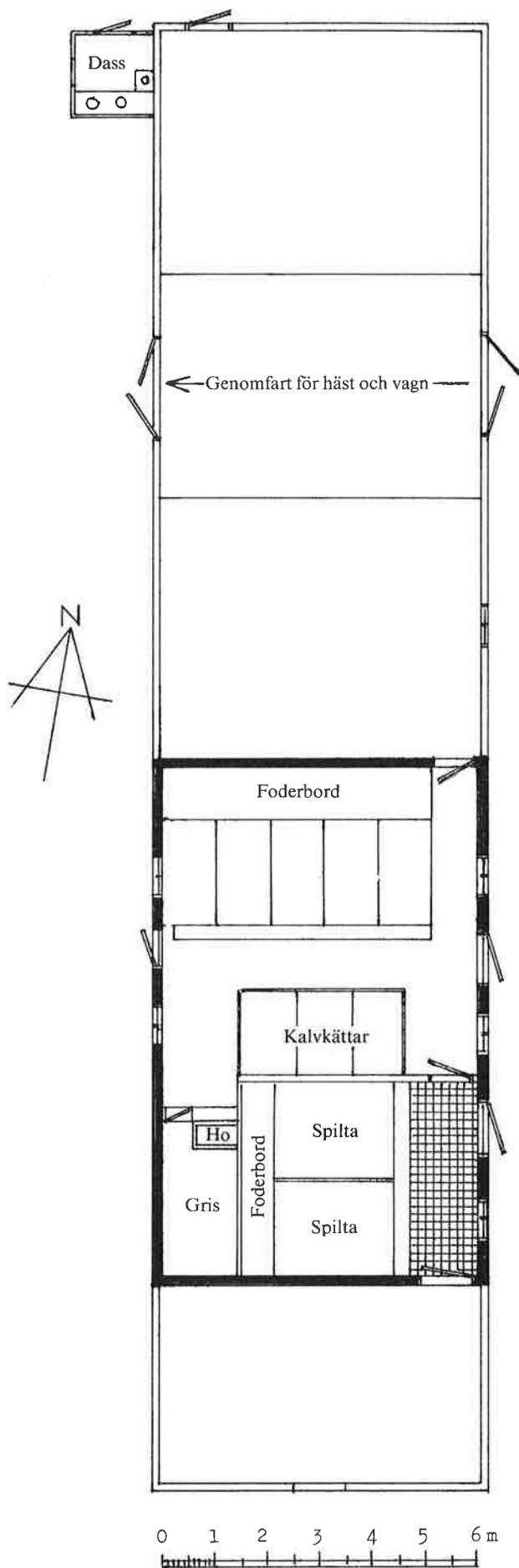
Karl Isaksson Alva Isaksson

Ovanstående köpebrev godkännes
Alvar Isaksson

På en gång närvarande vittnen:
Rune Molin Georg Lundström

1951-04-27 utflyttade Karl Isaksson med hustru samt barnen Einar och Olof till lärarbostaden i Blankhults nedlagda skola. Den 28 sept samma år flyttade också Linnéa dit. På ett skolstyrelsesammanträde 1951-04-25 bestämdes hyran till 25 kr/mån, varjämte hyresgästen skulle "ha tillsyn över skollokalerna samt efter ordf tillsägelse svara för eldning."

Skiss över Rustorpets nya ladugård

1959-01-02 avled Karl Isaksson i Örebro. Han var den siste egentlige brukaren av Rustorpet och han åstadkom den sista barnaskaran i kronobergsmanshemmets Tomasboda 1/2 mt historia. De timmar han lade ned av svett och möda på Rustorpet kan ingen räkna. Lyckligtvis slapp han uppleva torpets slutliga förnedring och fall, nämligen uppeldningen av husen år 1965.

Karin Lager, som tillsammans med sin make, **Kalle Lager**, under 35 års tid skötte serveringen i Kilsbergsstugan, se 27, satte några tankar på pränt, efter det hon övervarit Karl Isakssons begravning i Kils kyrka lördagen den 10 januari 1959. Låt oss ta del av några av dem. De säger så mycket om Karl Isaksson och även – om Karin Lager. Se artikel: Funderingar under skidfärd – över snö, liv, blommor och begravning. Sid 36.

Något år efter makens död flyttade änkan Alva till ett pensionärshem i Ölmbrotorp för att några år senare flytta till Ölmbrogården. Säkert blev hon, som så många av hennes fattiga generationskamrater, storögt förvånad över den komfort och omsorg hon fick röna på gammeldagarna. Säkert var också hon oändligt tacksam och glad över att få det så otroligt bra efter att ha upplevt så många dagar av slit, fattigdom och primitivitet.

1973-09-05 var Alvas strävsamma liv slut och den 15 sept gravsattes hon bredvid sin make på Närkes Kils kyrkogård. Därmed var hon, kan man säga, återförenad med den man, med vilken hon levit i nöd och lust i 40 års tid. I en tidnings dödsruna över henne kan man bl a läsa följande:

”Fru Isakssons liv var fyllt av arbete i hemmet, där många barn växte upp, och i jordbruket. När maken på grund av ohälsa inte kunde sköta uppgifterna i skogen, ryckte fru Isaksson in och klarade av det tunga arbetet med glans. Tapper och orädd, gladlynt och positivt inställd till allt – de orden karakteriserar hennes sätt att vara och hennes attityd till villkor och problem. I Tomasboda blev hon populär bland de många, som vinter och sommar sökte rekreation i Kilsbergen.”

Makarna Isaksson framstår, för den som aldrig fick förmånen att träffa dem i livet, som gladlynta, humoristiska och vänsälla människor. Ju fler man träffar av deras barn, desto mer övertygad blir man om att dessa förträffliga karaktärsdrag inte bara var utmärkande för föräldrarna utan även gått i arv till barnen.

25

1925-1931: (Scoutstugan)

Helge Fridolf Israelsson, f 1900-06-11 i Kils förs, bodde här tillsammans med sin moder Anna Sofia Israelsson, f 1870-02-27 i Nora förs. De kom inflyttande från Bocksboda 1925 och bodde under större delen av vistelsen i Tomasboda i Scoutstugan. Endast en kort tid bodde de i Kilsbergsstugan, innan de 1931, flyttade till en stuga i Mathildelund, Nybråten, som de övertog efter Isak Karlssons änka, se 17.

26

1926-1932: (Kilsbergsstugan)

Frälsningsarméns scoutkår i Örebro.

Se Gösta Karlssons artikel ”Tomasboda – ett scouternas paradiset redan på 20-talet”, sid 38.

Kilsbergsstugan (Kalle Jansatorpet), inkl ”aderton-delen”, övergick i Efraim Odells ägo genom ett köpebrev 1919-12-01. I maj månad 1920 lämnade den sist boende stugan. Den stod sedan obebodd och förföll undan för undan. Den hade säkert, även den, gått sin undergång till mötes, om inte några scoutledare från Frälsningsarméns scoutkår på försommaren 1926 hamnat där i jakten efter en lämplig lägerplats. Vid midsommar samma år höll scoutkåren sitt första sommarläger där. Se bild 28. Vistelsen i Tomasboda blev så lyckad, att man tog kontakt med Efraim Odell och fick hyra stugan för 100 kr/år.

Bild 13 Kilsbergsstugan i förfallet skick, omkr 1925.

Stugan var redan vid denna tid mycket förfallen; fönsterrutorna var utslagna och innertaken stöttades med strävor. Men scouterna grep sig an upprustningen med friskt mod och fick stugan i ganska gott skick. De höll sedan till i stugan till sommaren 1932, då Föreningen Kilsbergsstugan övertog arrendet. Men scouterna övergav inte Tomasboda för det, man flyttade bara ner till den lilla ”fördelsmannastuga”, som Karl Jansson bebodde till sin död. I och med scouternas inflyttning fick också stugan benämningen ”Scoutstugan”. Där höll man till ännu i många år.

Scouterna bedrev verksamhet i Tomasboda både sommar och vinter. De hade där en underbar tillvaro. Läs artikeln sid 38. De anlade bl a en liten fotbollsplan ca 100 m SV stugan och där förekom många hårda duster mellan de olika patrullerna. Se bild 29. Vid den tiden hade skogen ännu inte vuxit upp nedanför stugan, varför utsikten ut över Närkeslätten var hänförande.

Vid denna tid brukades Rustorpet av Karl och Alva Isaksson. Se 24. De och deras många barn blev scouternas goda vänner. Närmaste grannar i övrigt var ”Gustav i Blankfallet” och ”Mor i Nybråten”.

Säkert är det i dag många örebroare, som med glädje minns sin scouttid i Tomasboda med äventyr, spänning och vildmarksliv i rikt mått och sist men inte minst stunderna kring kvällens lägereld med slättens alla ljus blinkande där nere och stillheten där uppe.

1932-dags dato: (*Kilsbergsstugan*)

Föreningen Kilsbergsstugan

I slutet av 1928 kunde man i tidningen Örebro Dagblad läsa följande annons:

KILSBERGEN

Intresserade för bildande av en förening för åstadkommande av en sportstuga i Kilsbergen kallas härmed till sammanträde å Stora Hotellets lilla sal onsdagen den 28 november 1928 kl 7 e m.

Anförande av kapten Sam Adrian.

Alla intresserade välkomna.

Inbjudarna

Vilka dessa inbjudare var kan väl med bestämdhet ej anges, men de som kom att ingå i den första styrelsen får väl antas ha stått bakom inbjudningen. Skall någon enskild person anges som initiativtagare får det bli redaktör Georg Abard, då verksam på Nerikes-Tidningen.

Redan vid första mötet anslöt sig ett 60-tal personer. Årsavgiften bestämdes till 2 kronor.

Föreningens ändamål framgår av lydelsen i första paragrafen av de antagna stadgarna.

§ 1

Föreningen har till ändamål att genom anskaffande och underhållande av en eller flera byggnader å lämplig plats i Kilsbergen jämte i samband därmed stående anordningar bereda tillfälle till friluftsliv.

Föreningen Kilsbergsstugans minnesskrift över de första 50 åren 1928-1978 är sammanställd av Sven Ryman och finns på Folkbiblioteket i Saxons arkiv. I denna skrift kan man läsa om:

Föreningen Kilsbergsstugan 50 år.
Tomasboda som blev Kilsbergsstugan.
Karin och Kalle Lager – värdpar i Tomasboda.
När Tomasboda var till salu.
Historien om hur dödsdomen över Tomasboda kunde upphävas.
Besöksfrekvens.
Ett Tomasbodaprojekt som aldrig blev av.
Axplock ur gamla handlingar.
Kilsbergen drabbas av skjutfält.
m m.

I augusti månad 1932 övertog Föreningen Kilsbergsstugan arrendet av stugan. Därmed fick den också namnet Kilsbergsstugan, vilket ur historisk synpunkt kanske inte var så lyckat. Stugan har sedan under årens lopp besökts av tusen och åter tusen friluftssälskare, som där funnit en replipunkt för sina utflykter i "De blå bergen".

Föreningens märke har troligen ritats av Vitalis Lindell

Genom köpebrev 1961-07-01 övergick äganderätten till Kalle Jansatorpet, – Kilsbergsstugan –, till godsägaren Hans Hadenius, Frösvidal. Detta förändrade icke arrendeförhållandet till stugan utan Hadenius har visat samma välvilliga inställning som Odell, när det gäller upplåtandet av stugan, vilket alla friluftsvänner tackar för.

När man talar om Kilsbergsstugan, går det inte att komma förbi **Karin** och **Kalle Lager**. Under 35 års tid, mellan åren 1934 och 1969, skötte de nämligen serveringen och därmed hörande sysslor i stugan. Deras insats är enastående och desto mer berömvärd som den ekonomiska ersättningen inte alls stod i proportion till arbetet. Vintertid var det för Kalle att spåra på skidorna dit upp från Klockhammar, där de bodde. På ryggen hade då Kalle och även Karin, som följde Kalle tätt i skidhasorna, ryggsäckar med saft, skorpor och andra förnödenheter. Sen var det att hugga ved, elda, bära vatten, koka kaffe och diska. Stugan blev också ett mycket populärt utflyktsmål och under dess glanstid på 50-talet kunde upp mot 5 000 besök ske på en vinter.

Bild 14 Karin och Kalle Lager. Kilsbergsstugans värdpar under hela 35 år. Deras insatser kan inte nog berömmas.

Fram till i mitten av 50-talet anordnade också föreningen valborgsmässosfirande i Tomasboda med jättebrasa, vårtal och musik. Midsommardans var det också på Isakssons loge. På 30-talet förekom även nyårsvakor i stugan.

Underhållet av stugan har sedan fortsatt under årens lopp, inte utan ganska stora ekonomiska uppoffringar. Hyresavtalet innebär nämligen, att stugan får disponeras gratis mot att den underhålls.

I början av 1970-talet inträdde så den verkligt svåra krisen för såväl själva stugan som för Föreningen Kils-

bergsstugan. Ur Nerikes Allehanda den 29 dec 1971 är detta reportage saxat:

ENTUSIASTER GER UPP

I dag faller dödsdomen över Tomasbodastugan

Kilsbergsstugan i Tomasboda, som är förknippad med rast och kaffe i tusentals skidåkande örebroares medvetande, ska läggas ner. I dag likviderar sig den förening som drivit verksamhet i stugan sedan 1932. Ingen vill ta över. Kvar i framtiden finns bara stugan, som förfaller alltmer i den karga miljön — och minnen.

Det är Kalle och Karin Lagers minnen av lyckliga dagar, av oro och slit. Detta par skötte i 35 år serveringen under helgerna åt föreningen Kilsbergsstugan. När de slutade 1969 upphörde också verksamheten i det närmaste. Året därpå drev Idrottsstyrelsen serveringen. Förra året stod stugan oöppnad för den allmänhet som använde stugan som utflyktsmål och rastplats. Men då fanns det heller ingen snö.

— Egentligen är det skönt att det är över, säger Kalle Lager. Jag menar slitet. Att stugan ska stå oanvänd är i det härmaste skandal.

Karin Lager håller med.

De har fyra kilometer mellan sin bostad i Klockhammar och Tomasboda. Den vägen har de vandrat sedan 1934. Som tack för hjälpen har de fått sju kro-

nor för en arbetssam helg tillsammans under trettioåret till 20 kr var per helg under de senaste åren.

Och de fick bilderna som prytt väggarna i stugan som avskedspresent av föreningen.

För skidentusiasterna i Kilsbergsterrängen är paret Lager synonyma med Tomasboda.

Folke Broman, Örebro, som är föreningens sista vice ordförande säger:

— Vad paret Lager gjort för fritidsfolket i Kilsbergen går inte att skatta i pengar.

— Det är vemodigt att verksamheten måste upphöra, säger Folke Broman. Det är bittert också. Men vad ska vi göra. Vi har drivit verksamheten med paret Lagers hjälp och pengar som vi tiggat ihop.

Föreningen Kilsbergsstugan bildades 1928. 1932 tog föreningen över Tomasboda och startade servering. Besökare erbjöds också övernattningsmöjligheter.

Föreningen Kilsbergsstugan har varit en ideell förening. Verksamheten har bedrivits med medlemmarnas egna arbetsinsatser och gåvor. Under föreningens storhetstid var medlemsantalet uppe i ett par, tre hundra. I dag när föreningen löser upp sig själv följer 50 trogna med i graven.

Det är en traditionsrik förening som omskrivits i Kilsbergsromaner som som ständigt haft kanaler till maktens boningar. Riksdagens talman Henry Allard har den tragikomiska uppgiften att klubba det beslut som ska fattas i egenskap av föreningens ordförande.

Men de sörjande är många fler än 50-talet idealister.

Det är friluftsorebroaren som faller de största tårarna, inte bara av sorg utan också av ilska, när han står utanför det tillbommade huset efter en skidtur från Annaboda och varken kan få kaffe eller vila.

Det officiella skälet till att föreningen Kilsbergsstugan i dag upphör med verksamheten kommer Henry Allard att formulera så här:

— Föreningen saknar ekonomiska förutsättningar att fortsätta driva verksamheten i stugan.

Möjligen blir det en liten debatt om verkligen inte Idrottsstyrelsen har råd att renovera och hyra stugan när man ändå lägger ner så mycket pengar i Annaboda-projektet. Någon kommer kanske att undra om ingen annan förening kan tänka sig att ta över driften.

Men när beslutet om upplösningen fattas blir det enhälligt.

Text:
TOMAS LUNDENMARK

Foto:
BERNT LARSSON

Men redan dagen efter kunde man i NA läsa följande:

Tomasboda kan överleva IOGT/NTO-scouter tar över?

"Ryktet om min död är betydligt överdrivet". — Dessa bevingade ord av Mark Twain skulle med fog kunna användas på raststugan Tomasboda uppe i rebroarnas älskade Kilsbergen. I onsdagens tidning kunde man läsa, att Tomasbodas definitiva öde skulle beseglas på kvällen.

Då skulle nämligen föreningen Kilsbergstugan vid sitt årsmöte i Örebro konfirmera ett tidigare

fattat beslut om sin egen upplösning. Men det väntade beslutet uteblev. Det är inte helt uteslutet, att verksamheten vid Tomasboda kan återupptas.

Nya omständigheter har dykt upp de senaste dagarna. I stället för att låta ordföranden talman Henry Allard klubba ett beslut om upplösning var de tio närvarande eniga om att ajournera årsmötet

till måndagen den 24 januari.

Sedan det på ett extra sammanträde den 8 november beslöts om upplösning av föreningen Kilsbergstugan, har det hänt en del, enligt vad talman Allard informerade om. Vice ordföranden Folke Broman har genom kontakter, som tagits mellan honom eller som han själv tagit, fått löfte om att bidrag på 1.500 kr skall ställas till föreningens förfogande för upprustning av stugan, om man kunde garantera, att den även i fortsättningen hålls öppen för allmänheten under lördagar och söndagar. Det rör sig om tre olika bidragsgivare.

Att driva verksamhet vid Tomasboda med avlönad personal anser sig föreningen inte i stånd till, sedan makarna Karin och Kalle Lager dragit sig tillbaka — de skötte serveringen vid Tomasboda i 35 år för en mycket blygsam ersättning. Det gäller därför att få en ideell organisation att överta ansvaret för driften av raststugan.

INTRESSE

Vid den kontakt, som tagits med IOGT/NTO:s scoutkår, har den visat sig intresserad för saken. Förutsättningen är dock att man får en skällig hyra.

Folke Broman skall redan på

nyårsaftonen sammanträffa med ägaren av Tomasboda. Hans Handenius, Frösvidal, och med honom diskutera kontrakt och hyresbepall liksom möjligheterna att få material ställt till förfogande för upprustning av stugan. Kan en överenskommelse träffas skall förnyad kontakt tas med scoutkåren om dess medverkan att driva raststugan.

— Det beslut, som vi på november-sammanträdet fattade om föreningens upplösning, bör lämpligen inte fullföljas i dag, sade hr Allard. Han hänvisade till att de som förklarat sig villiga att lämna pengar till stugans upprustning, helst ser att föreningen lever kvar och har ansvaret för stugan. Dess fortsatta liv är en viss garanti för att Tomasbodastugan får finnas kvar.

SÄKRARE BAKGRUND

Övriga mötesdeltagare fann det också klokast att ajournera årsmötet för att få en säkrare bakgrund till det definitiva ställningsstagandet. Beslutet var enhälligt.

De enda årsmötesärenden som förekom utöver frågan om föreningens upplösning, var behandlingen av verksamhetsberättelse och kassarapport. Det blev ansvarsfrihet för både kassaförvaltare och styrelse.

Talman Henry Allard klubbafster beslutet om att ajournera årsmötet med föreningen Kilsbergstugan. Männe utsikterna för Tomasboda kan ljusna, undrar årsmötesdeltagarna, bland vilka i v ses makarna Lennart och Viola Olsson.

Vad hade Henry Allard i tankarna vid detta tillfälle? Var det männe minnen från den tid som bild 30 representerar? Vad såg Viola framför sig? Var det kanske det Isakssonska fädernehemmet, där hon själv har vuxit upp? Se bild 15 och punkt 24.

I Nerikes Allehanda från den 5 januari 1972 fick man sedan läsa följande saxade glädjerader:

Stugan i Tomasboda räddad från förfall

Tomasboda ska leva vidare. Friluftsentuslasterna har sagt sitt efter ett reportage i Allehanda om att den förening som drivit verksamhet i stugan skulle upplösas och stugan därmed förfalla. Redan samma dag som texten publicerades erbjöds föreningen Kilsbergstugan ekonomiska bidrag från människor som också i fortsättningen vill utnyttja stugan som rast- och serveringsplats. Hittills har omkring 3 000 kr skänkts till föreningen.

Fr o m februari ska Tomasboda hållas helgöppet som vanligt för allmänheten. Serveringen sköts av scouter från NTO-IOGT. Föreningen Kilsbergstugan som drivit serveringsverksamhet och skött stugan sedan 1932 står som garant.

Det är också till renovering de ekonomiska gåvorna ska användas. Stugan ska få nytt tak och den ska målas om. Redan nästa vecka börjar scouterna med det invändiga målningsarbetet.

Folke Broman:

— Inte nog med att alla skidåkare får behålla Tomasboda som rastplats. Nu har också scouterna fått en scoutstuga.

TOMAS LUNDENMARK

1951–1959: (*Rustorpet*)

David Alvar Isaksson, f 1917 – 10 – 11 i Vikers förs.

Se köpebrev sid 21.

Bild 15 Rustorpet. Alvar Isaksson var dess siste brukare.

Till en början hade Alvar både häst och kor. Han försörjde sig dock genom skogskörslor och timmerhuggning. Arbetet blev så omfattande, att han efter några år måste göra sig av med korna. Han bodde sedan kvar på torpet till 1959, då han – som siste man på skansen – flyttade till Blackstahyttan. Orsaken till flyttningen var närmast den, att Tomasboda låg så avsides och saknade riktig utfartsväg. Det blev därför allt svårare för honom att komma till och från de olika arbetsplatserna. I Blackstahyttan fick han också en betydligt bättre bostad.

Bild 16 Alvar Isaksson i unga år.

Med Alvar avslutades också den ca 350 år långa epok, varunder människor varit boende i Tomasboda.

Alvar lever nu som pensionär. Ännu mycket vital och med en steglängd, som många yngre inte skulle orka med, vandrar han varje veckoslut och helg – under tid, då Kilsbergsstugan hålls öppen – dit upp, bär in ved och vatten och eldar, så att stugan är varm och go, när besökarna kommer. Så hoppas vi, alla som förälskat oss i Tomasboda, att få se honom ännu under många år. Han är den siste genuine kvarlevan efter Rustorpet och en nog så värdefull förmedlande länk mellan dåtid och nutid.

Bild 17 Alvar Isaksson framför Kilsbergsstugan.

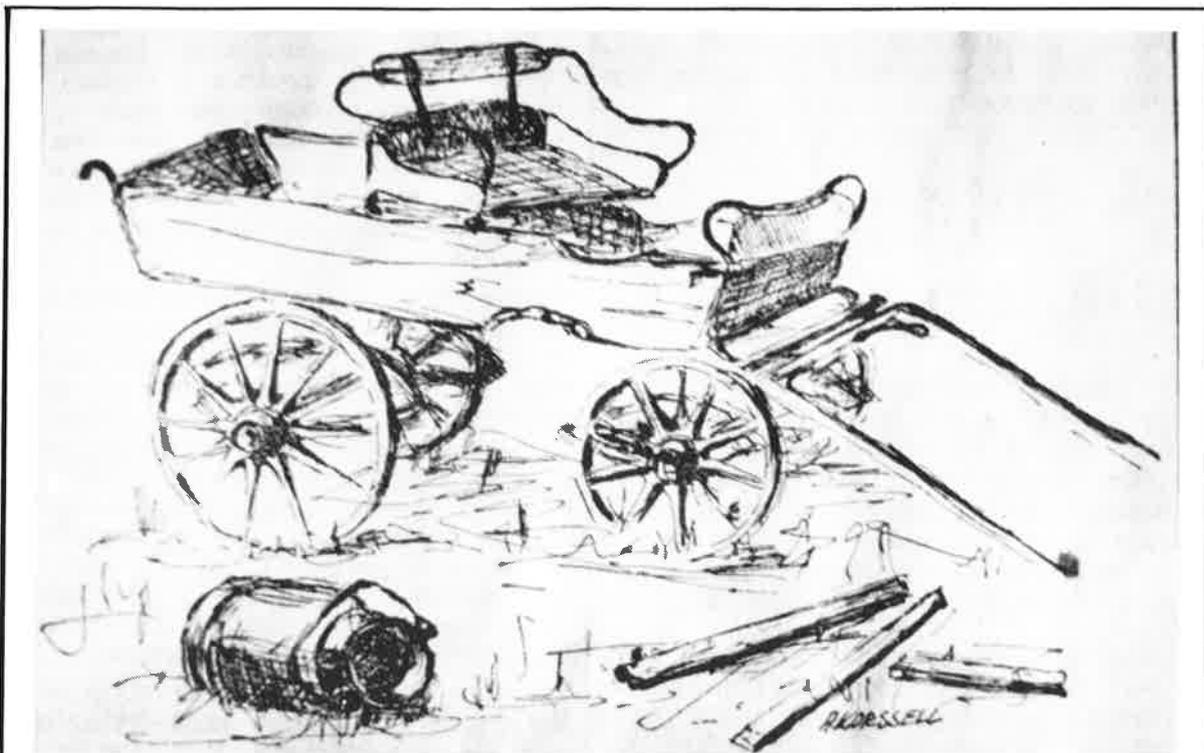

Bild 18 Det är Alvar Isakssons åkdon som här är avbildat.

Ödetorpen och ödegårdarna är många i Kilsbergen. De flesta har redan växt igen av sig själva eller också har man planterat skog på dem. Andra har ännu öppna vackra ängar, där vind och sol har fritt spelrum. Husen är förfallna. På gårdsplanerna står sönderrostade redskap och gamla kärror, verkligt vackra gamla åkdon. Som vid Tomasboda. Vid lagårdsknuten står den här tjusiga kärran nästan klar för anspänning. Det är bara Isaksson och hästen som fattas, och så lite smörja i hjulnaven förstås. Man

kan nästan höra hästens frustande och grusknastret när ekipaget strettar upp för den långa, branta backen från Klockhammar. Men tiden går. Snö, regn, sol och snö och regn igen kommer obönhörligt att ta kål på åkdonet.

Ängarna krymper samman. Skogen tar vid. Man kommer naturligtvis att plantera skog på hela området. Skall detta behöva ske. Borde inte något göras åt detta tjusiga Tomasboda — Kilsbergens hjässa — innan det är för sent! (Text och teckning: Arne Korsell.)

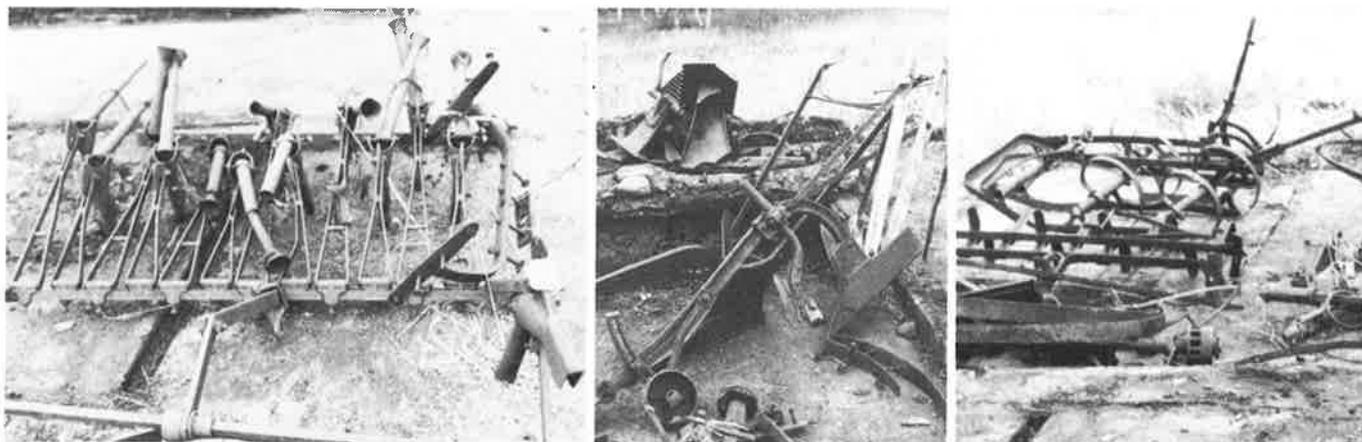

Bild 19 Resterna efter Alvars redskap och maskiner.

År 1965 brändes såväl boningshuset som ladugården ned. Även jordbruksredskapen gick upp i lågor. Metallresterna från många av Alvars redskap kan idag beskådas. De ligger upplagda på grundplattan till den sista

ladugården, som Karl Isaksson uppförde år 1921. Där finns redskap som plog, harv, timmerkälke, såningsmaskin, separator, kärror, vagnar m m.

1972-dags dato: (Kilsbergsstugan)**NSF, Nykterhetsrörelsens Scoutförbund**

Det är fortfarande Föreningen Kilsbergsstugan som disponerar stugan, men för dess drift och skötsel svarar NSF-scouterna.

Söndagen den 30 jan 1972 öppnades serveringen på nytt och har pågått vintertid sedan dess. Scouterna sköter ruljansen med den äran, och man hoppas, att så ska bli fallet i många år än.

Som överste tillsynsman, vedhuggare, eldare och berättare om livet som fordom var i Tomasboda fungerar Rustorpets siste brukare, den klurige Alvar Isaksson, se 28.

Lyckligtvis kunde "Kalle Jansatorpet" räddas kvar åt eftervärlden.

Det undgick således det nesliga öde, som drabbade Rustorpet. Vi, som gläds åt den lilla, trevna stugan, låt oss ägna en tacksamhetens tanke åt de entusiaster inom Frälsningsarméns scoutkår, Föreningen Kilsbergsstugan och NSF, som gjort det möjligt för oss att få tak över huvudet och en glimt av den tid som varit och som aldrig kommer tillbaka. Vår tacksamhet kan lämpligen konkretiseras genom ett bidrag i stugans bössa. Kanske kan ett besök i denna stuga få oss att inse, hur bra vi själva har det. Gör exempelvis det tankeexperimentet, att du hade make/maka och 10 barn i åldrarna 5 mån – 15 år och vore nödsakad att bo i denna stuga, utan elström, utan telefon, utan radio och TV. Se dig om i stugan och försök lista ut, var du skulle lägga alla dessa människor till natten!

1983 – 100-årsjubileum för Kilsbergsstugan

Bild 20 Kilsbergsstugan 100 år!

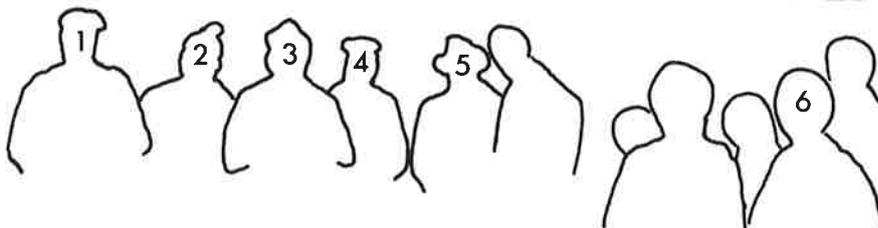
På farstubron står stugans allt i allo Alvar Isaksson. Det var Alvars farfarsfar Karl Jansson som år 1883 byggde Kilsbergsstugan.

Bild 21 Föreningen Kilsbergstugans ordförande Folke Broman hyllar Karin Lager.

Bild 22 Besökare vid 100-årsjubileet.

- 1 Evert Hellström, son till Elsa Karlsson, som föddes här på torpet. Tomas-Gustav var således Everts morfar. Se 20.
- 2 Rune Isaksson, se 24.
- 3 Gustav Isaksson, se 24.
- 4 Einar Isaksson, se 24.
- 5 Edvin Isaksson, se 24.
- 6 Lappo Lindblad, en av författarna till denna bok.

Kort historik över Kilsbergstugan

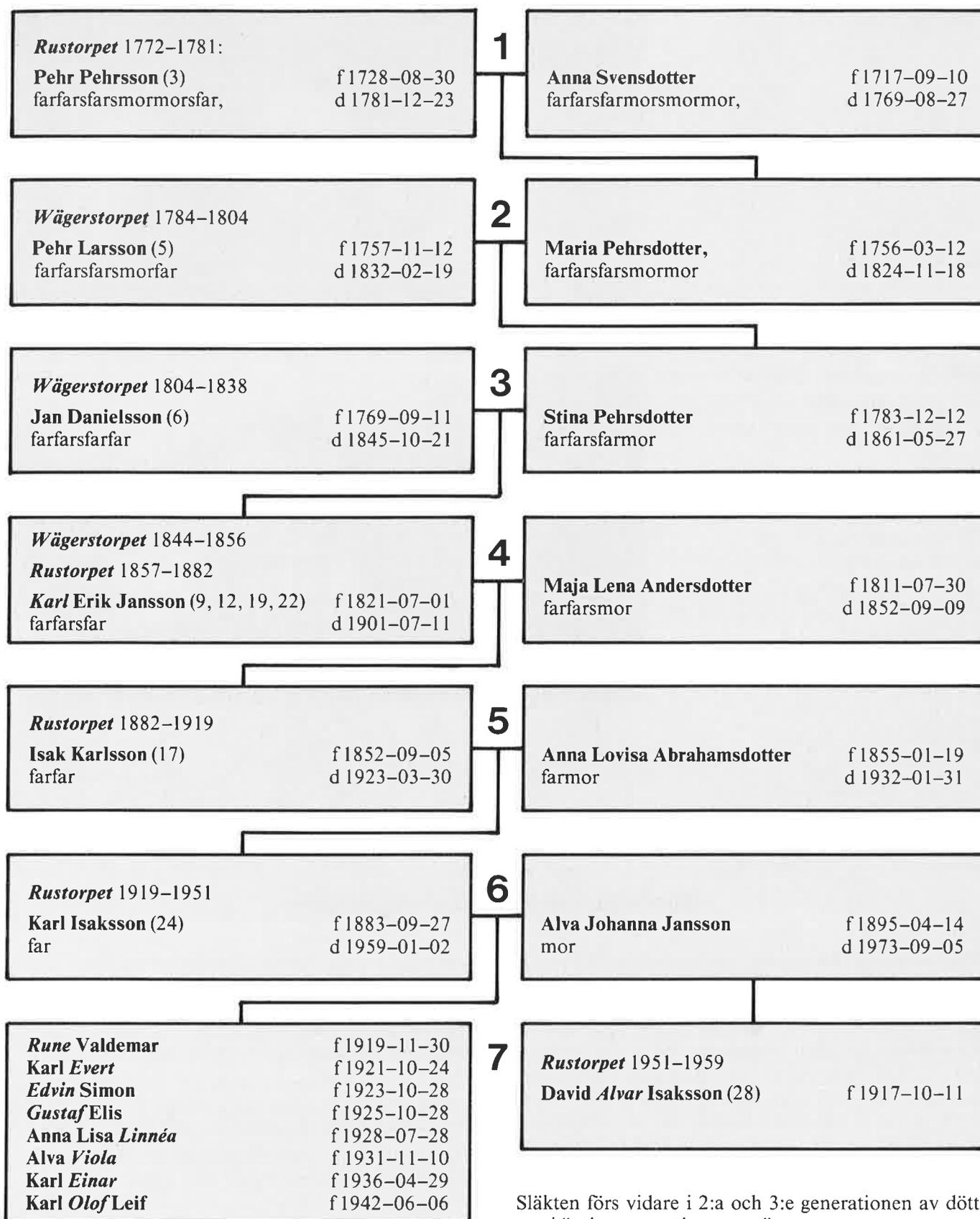
Stugan byggdes 1883 av Karl Jansson, född 1821, ägare till Rustorpet 1857–1882. Stugan övertogs 1896 av sonen Gustaf Karlsson, f 1870, som avled 1918. Hans fru, Hilda Karlsson, f 1873, bodde tillsammans med två döttrar kvar till 1920. Stugan stod sedan öde till troligen 1923, då Georg Andersson med hustru Elsa bodde i den något år. Den stod sedan återigen övergiven till 1926, då Frälsningsarméns scouter började verksamhet i Tomasboda. Då fanns fortfarande kvar den lillstuga, som Karl Jansson lät uppföra åt sig 1896, då han överlät torpet på sonen Gustaf. 1925 inflyttade skogsarbetaren Helge Israelsson med moder Anna Israelsson i denna stuga. Runt 1930 bytte scouterna och Israelssons stugor. Israelsson med moder och nybliven fru utflyttade 1931. Scouterna fortsatte sin verksamhet i lillstugan.

Sommaren 1932 upplät dåvarande ägaren, Efraim Odell, stugan till Föreningen Kilsbergstugan, bildad 1928, mot att föreningen svarade för underhållet. Nuvarande ägaren, Hans Hadenius, som övertog äganderätten 1961, ändrade inte på denna överenskommelse.

Karin och Kalle Lager svarade på ett mycket uppskattat sätt för serveringen i stugan under åren 1934–1969 (35 år). Sedan 1972 har SNF:s scouter skött det hela.

Det är genom stora ideella insatser av medlemmarna i Föreningen Kilsbergstugan och genom ekonomiskt bistånd från enskilda, som stugan kunnat bevaras i tämligen autentiskt skick åt eftervärlden. För detta, samt för torpägarens välvilja, står alla Kilsbergsvänner i stor tacksamhetsskuld.

Antavla för Tomasboda 1/2 mantal

Släkten förs vidare i 2:a och 3:e generationen av döttrar, i övriga generationer av söner.

2:a och 3:e generationen brukar Wägerstorpet. 4:e generationen (Karl Jansson) brukar både Wägerstorpet och Rustorpet.

Anm.: Siffrorna inom parentes efter brukarens namn hänvisar till resp nummer i den kronologiska ordning som redovisas på sidorna 4–28.

Stenmurarna i Tomasboda

Säkert har du observerat de pampiga stenmurar, som finns i norra delen av de öppna ägorna. Kanske har du också någon gång stannat i stilla begrundan över den enorma arbetsinsats som ligger bakom dessa murar. Vem eller vilka kan ha utfört detta arbete och när?

Av skissen på sid 6 ser vi ägofördelningen mellan Rustorpet, Wägerstorpet och "Adertondelen" efter 1806 års storskifte. På skissen har 1859 års gräns mellan Wägerstorpet och Rustorpet inlagts. I gränsens sydöstra hörn finns i dag en imponerande stenmur, som följer gränsvinkeln. Se också M på sid 35. Nog förefaller det väl egendomligt, om den stenmuren skulle ha tillkommit före 1859 års gränsdragning?

1859 sker ett laga skifte, vars viktigaste uppgift torde ha varit att få ordning på ägorna i Tomasboda. Den ägofördelning, som skedde år 1806, var ju inte särskilt rationell ur brukningssynpunkt. Vid förrättningen år 1859 samlades och fördelades ägorna på sätt, som framgår av skissen på sid 12.

Av den över förrättningen upprättade kartan framgår, att vägen norrut från Rustorpet har samma sträckning som på 1806 års karta. Den på skissen sid 12 inlagda, strecktecknade ladugården, se även E sid 35, är inte heller uppförd år 1859. Följaktligen kan inte heller vallgatans stenmurar ha funnits vid denna tid. Se även

Bild 23 Vallgatan söderifrån. Se C sid 35. Omedelbart till höger, varifrån detta foto är taget, låg Wägers nya ladugård. Se E på kartan sid 35. Vid början av den högra stenmuren finns grundmurarna kvar från det vagnsskjul som Wäger hade här. Se D på kartan.

C på sid 35. Självklart kan inte heller muren i wägersstorpsgränsens sydöstra hörn ha funnits. Man kan rimligen inte lägga en mur i en gräns förrän gränsen utstakats. Samtliga stenmurar måste således ha uppkommit efter år 1860.

Tittar man på "regentlängden" för Wägerstorpet, finner man, att masmästaren Anders Olsson ägde torpet åren 1858-1861 och att Eric Ersson ägde det åren 1861-1865, alltså drygt tre år vardera. Under denna tid byggdes säkert inga stenmurar. Men i oktober månad 1865 flyttar **Johan Wäger** in och övertar torpet. Se 16. Johan är då 59 år, sönerna August, Karl och Lars är 14, 11 resp 8 år gamla. August blir hemma till fyllda 30 år, Karl till 27. Lars övertar torpet efter fadern. Se 18.

Johan Wäger var uppenbarligen en "seg gubbe"; han blev 82 år gammal, en aktningvärd ålder vid denna tid. Man kan utan vidare utgå ifrån, att det var han, som satte igång med stenmurarna och att han gjorde det ganska snart efter inflyttningen i förhoppning att få ett resultat så fort som möjligt, eftersom han började bli till åren. God hjälp fick han säkert undan för undan av sina söner. Men först byggde han en ny ladugård (den "strecktecknade"). Vallgatan från ladugården kantade han sedan med de parallella stenmurarna. Sedan den gamla ladugården rivits fick vägen norrut från Rustorpet sin nuvarande sträckning via vallgatan. Se bild 23.

De murar som nu omnämns har fyllt funktionen som gränsmarkering och som stängsel mellan kreaturen och intilliggande ägor. Men ca 100 m väster om den västligaste utlöparen från vallgatan ligger uppe på en bergklack, en ca 30 m lång stenmur, se bild 26, sid 33, vars existens är svårförklarlig. Ersatte den manne en bit av en gärdesgård, vars störar inte fick fäste i berget på denna plats?

Det är omvittnat, att Lars Wäger var "en stor, grov jätte" med väldiga kroppskafter. Förmodligen var hans bröder och även fadern också vad man kallar "fullväxta". Betraktar man de enskilda stenarna i stenmurarna, finner man också ganska snabbt, att dessa inte kan ha lagts dit av småpojkar.

Nu redovisade fakta ger fullt stöd för påståendet, att firma Johan Wäger & Söner är ansvarig för stenmurarnas uppkomst. Allesammans är nu ur tiden, men murarna står kvar som eviga monument över deras arbetsinsats.

Vad slutligen gäller åldern på murarna, så vågar man påstå, att de knappast kan ha påbörjats förrän tidigast under 1866, kanske inte förr än 1867, eftersom Wäger först byggde sig en ny ladugård. De bör ha varit färdiga under förra hälften av 1870-talet.

Nu undrar du förstås, varifrån all sten till murarna kommit. Ja, så mycket är klart, att inte kom stenen från något stenbrott i närheten. Nej, här rör det sig om sten, som kommit upp i samband med att marken uppodlades. Det är väl inte så säkert, att all sten uppgrävts av Wäger. Tidigare odalmän kan ju ha lagt den sten de grävt upp i rösen, som Wäger sedan utnyttjat vid anläggningen av murarna.

I detta sammanhang hänvisas till de **tankar vid en stenmur**, som finns uttryckta på sid 32.

Tankar vid en stenmur – eller hyllning till en torpare

av Bertil Lappo Lindblad

Titta dig omkring i skogen! Föreställ dig, att du lever för cirka 100 år sedan, att du står mitt i skogen, "beväpnad" endast med yxa, såg, spett, spade och hacka och att din livssituation är sådan, att du har att välja mellan att svälta ihjäl eller att börja odla upp skogsmarken du har omkring dig. För egen del tycker du kanske att döden är det enklaste sättet att lösa problemen. Men kan du gå till din havande hustru, som bär ditt barn under sitt hjärta, se henne i ögonen och säga, att svält-döden är det alternativ du kan erbjuda? Nej, du fattar yxan och sågen och sätter igång. Du faller, kvistar och barkar. Av de stora träden kapar du stockar att användas till en enkel stuga på 20–25 m² och innehållande endast ett rum. Till dess den är klar får du sova under en stor gran.

De stubbar du inte orkar bryta ur marken med spettet eller en lång slana, får du elda upp, liksom ris och sly. När marken är fri från träd och buskar, är det dags att fatta spaden. Du kör den i marken. När den är till hälften nere, stöter den på en sten. Du flyttar den, en ny sten. Var femte, var fjärde eller i bästa fall var tredje gång får du ner spaden utan motstånd. Du bänder och bökar med spettet och lyckas få upp de mera hanterliga stenarna. De större får du ta upp med hjälp av den långa slanan.

Den uppodlade marken blir översållad av stenar i olika storlekar och dessa måste bort, innan du kan sätta och så. Du bär ihop stenen till rösen eller också har du be-

stämt dig för att bygga en mur av stenen i åkerns ytterkant. En stenmur är ett bra och underhållsfritt stängsel för de kreatur du ska skaffa. De stenar du inte orkar bära, rullar du från åkern. Av några brädbitar, som du kommit över, bygger du din första skottkärra. Det enkla hjulet av trä går visserligen tungt, men kärran underlättar ändå ditt arbete.

För att kunna arbeta måste du och din hustru ha mat. Mat får du skaffa genom att göra dagsverken åt någon bonde. 40-timmarsveckan är okänd. Din arbetsdag är 10–12 timmar. Arbetet hos bonden är tungt och det borde räcka med det. Men vid din åkerlapp väntar spaden och spettet och där fortsätter du ditt slit till långt in i den ljusa sommarnatten. Tröttheten når varje lem, varje muskel, men du måste arbeta vidare. När du sedan släpar dig hem till ditt enkla tjäll, glömmet du dock din trötthet i glädjen över att ha utökat din teg några kvadratmeter och lagt någon aln till stenmurens längd. Mitt i en smekning somnar du sedan tungt vid din trogna, varma hustrus sida. Efter några timmars sömn måste du upp igen och vandra till dagsverket hos bonden.

Så går det ytterligare några år under fortsatt slit och umbärande. Tegen har växt. En sensommardag står du vid stenmuren. Din hustrus hand vilar i din. Hennes andra hand omsluter din förstfödde sons knubbiga lilla näve. Alla blickar ni ut över din första teg. På den mindre biten står potatisblasten grön och fin, på den

Bild 24 Vallgatan norrifrån. Infarten till Tomasboda. Se nr 24 på kartan.

större gulnar säden. Bestämt är det inte som om guld-korn glimmar i sädesaxen. En liten fågel sjunger en hymn till livet. En varm, himmelsk lyckokänsla genomströmmar dig. Du är på väg att lyckas. Nöden håller på att tappa sitt förlamande grepp. Du slutar din goda hustru i ett varmt famntag och era glädjetårar blandas.

Men kampen går vidare. Du gräver och hackar, bökar och bänder. Sakta, oändligt sakta, växer tegarna och stenvuren. Som lön för dina dagsverken har du fått låna bondens häst och timmerkälke. Du har förfärdigat en stendrög av några kraftiga granslanor. Drögen vilar med ena ändan på kälken, den andra släpar efter marken. De stora stenar, som du inte orkat med tidigare, rullar du nu upp på drögen och kör dem bort till stenvuren, där de fyller bra. I tomrummen mellan dem lägger du mindre stenar.

Av timret du röjt från åkrarna har du nu också byggt en liten ladugård med plats för ett par kor. Strax efteråt tog du ut avlöningen från bonden i form av en mager men dräktig kviga. Henne har din hustru skött med största omsorg. Kvigans hull har ökat, den kommande kalvningen emotses med stor förväntan. Har man kommit så långt, att man har potatis i källaren, säd på logen och mjölk från ladugården, då är det stora problemet med mat för dagen löst.

Det hö du bärgat från nyodlingen räcker inte till vinterföda åt kon. Men du har hittat ett par magra starrmyrar, där du skrapat ihop de glesa stråna. Bonden har också lovat dig lite hö vid behov, så det ska nog reda sig.

Ja, så går åren under fortsatt slit. Vid livets middags-höjd har du byggt en större stuga och en ny ladugård med plats för flera kor. Häst har du också skaffat. Den använder du i jordbruket om sommaren och i skogen om vintern till körning av timmer och kolved. Den uppodlade marken har växt, liksom stenvuren och barnaskaran. Du tycker att du nu reder dig gott och är följaktligen både glad och förnöjd.

Snart tar din äldste son vid och fortsätter ditt värv. Då får du tid till att oftare än nu ta din gumba med på en promenad längs stenvuren för att glädjas åt resultatet av er möda. När ni då står vid muren, tydligt märkta av det hårda slitet men lyckliga och förnöjda, utgör ni en levande illustration till Karin Boyes ord:

”Den mätta dagen, den är aldrig störst.
Den bästa dagen är en dag av törst.”

Så när dina dagar är räknade och du lämnar det jordiska, gör du det – sned och vind i kroppen efter kampen med stenvuren – i den trygga förvisningen, att du med ditt slit visat hur en människa av egen kraft kan skapa något bestående. Troget betalade du in det belopp den hampgula skattelappen upptog. Aldrig blev nöden och armodet så betungande för dig, att du kunde förmå dig till att be om något tillbaka.

När du stilla somnar in, vet du lyckligtvis inte något om framtiden för det ställe du skapat och lämnat efter dig. Du slipper bevittna, hur den nitiske skogstjänstemannen bränner dina hus för att ge plats åt skogen, som snabbt breder ut sig och utplånar de tegar, som kostade

Bild 25 Nordöstra delen av muren vid vallgatan. Se nr 25 på kartan.

dig så många, tunga svett droppar. Endast stenvuren ska stå kvar som ett, får vi hoppas, evinnerligt monument över dig och din beundransvärda odlargärning.

Vi som känner och tänker, ska dock falla på knä vid din stenvur och – medan tårarna flödar – med händerna smeka de stenar, som du vände på så många gånger för att få dem på plats. Kanske ska vi då också vederfaras något av den frid, ro och lycka du kände den gången du stod här och skådade ut över ditt första guldgula sädesfält. Kanske sjunger även nu en liten fågel en hymn till nuet och det förflutna.

”Det är skönt för skalder att få sova”, uttrycker sig Gustaf Fröding.

Det är också skönt för utslitna torpare att få sova dödens sömn och slippa beskåda vad som hänt med deras livsverk.

Med vemodig friluftshälsning

Bertil Lappo Lindblad

son till en fattig kronotorpare i Lapplands vildmarker.

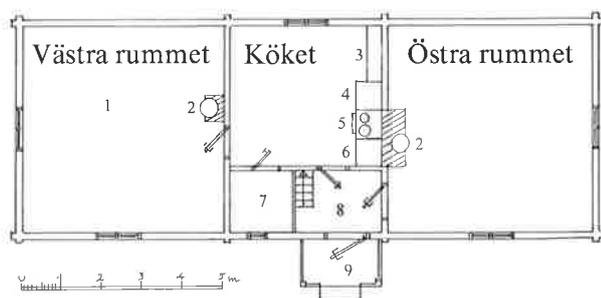
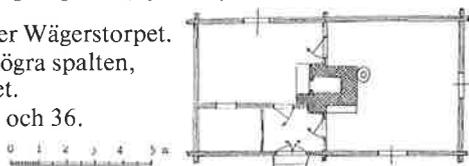

Bild 26 Ett mästerverk i sitt slag, som måste ses i verkligheten. Se nr 26 på kartan och text på sid 31. Varför byggdes denna stenvur här?

Kartan visar dig den rätta platsen

Grundtanken med denna bok är att den skall läsas "direkt på plats".
Kartan hjälper dig att exakt hitta de olika platser som text och bilder skildrar.

- A** Den märkliga muren.
Text sid 31, högra spalten, fjärde stycket. Bild 26.
- B** Ca 30 m norr om sin ursprungliga plats ligger här ena grindstolpen till Vallgatan. När man vid ett tillfälle skulle köra genom grindhålet med ett timmerlass, kom man inte fram mellan grindstolparna. Man slog då helt enkelt en kätting om den ena stolpen och drog bort den. Detta skedde i "modern tid".
- C** Vallgatan. Text sid 31. Bild 23 och 24.
- D** Här stod Wägerstorpets vagnsskjul. Bild 23.
- E** Grunden efter Wägerstorpets sista ladugård. Djurens plats var i norra änden. Än i dag ser man hästvandringens rundning, där centrumstenen fortfarande ligger på sin plats. Text sid 7, sista stycket. Se även sid 17.
- F** Här uppe på höjden var det åkermark förr.
- G** Område med torvgravar.
Text sid 16, vänstra spalten, femte stycket.
- H** Här var en gång ett litet hus med plats för en gris.
- I** Grunden efter ett av de första husen vid Wägerstorpet.
Text sid 7, högra spalten, sjätte stycket.
- J** Grunden efter Wägerstorpet.
Text sid 7, högra spalten, andra stycket.
Bild 2, 7, 27 och 36.
- K** Ruinen efter Wägerstorpets jordkällare.
Text sid 7, högra spalten, tredje stycket.
- L** Grunden efter ett mindre hus. Wägerstorpets smedja?
- M** Stenmur i 1859 års ägogräns. Text sid 31.
- N** Här låg en bastu för torkning av lin och säd.
- O** Tre stenar i rad, som markerar 1859 års ägogräns. En enstaka sten betyder ingenting, två stenar intill varandra är inget ovanligt och bevisar ingenting, men tre stenar på rak linje har tillkommit av människohand och visar att här går en gräns.
- P** Här låg Rustorpets mangårdsbyggnad. Text sid 7, vänstra spalten, sista stycket. Bild 5, 6, 10, 15, 27 och 36.

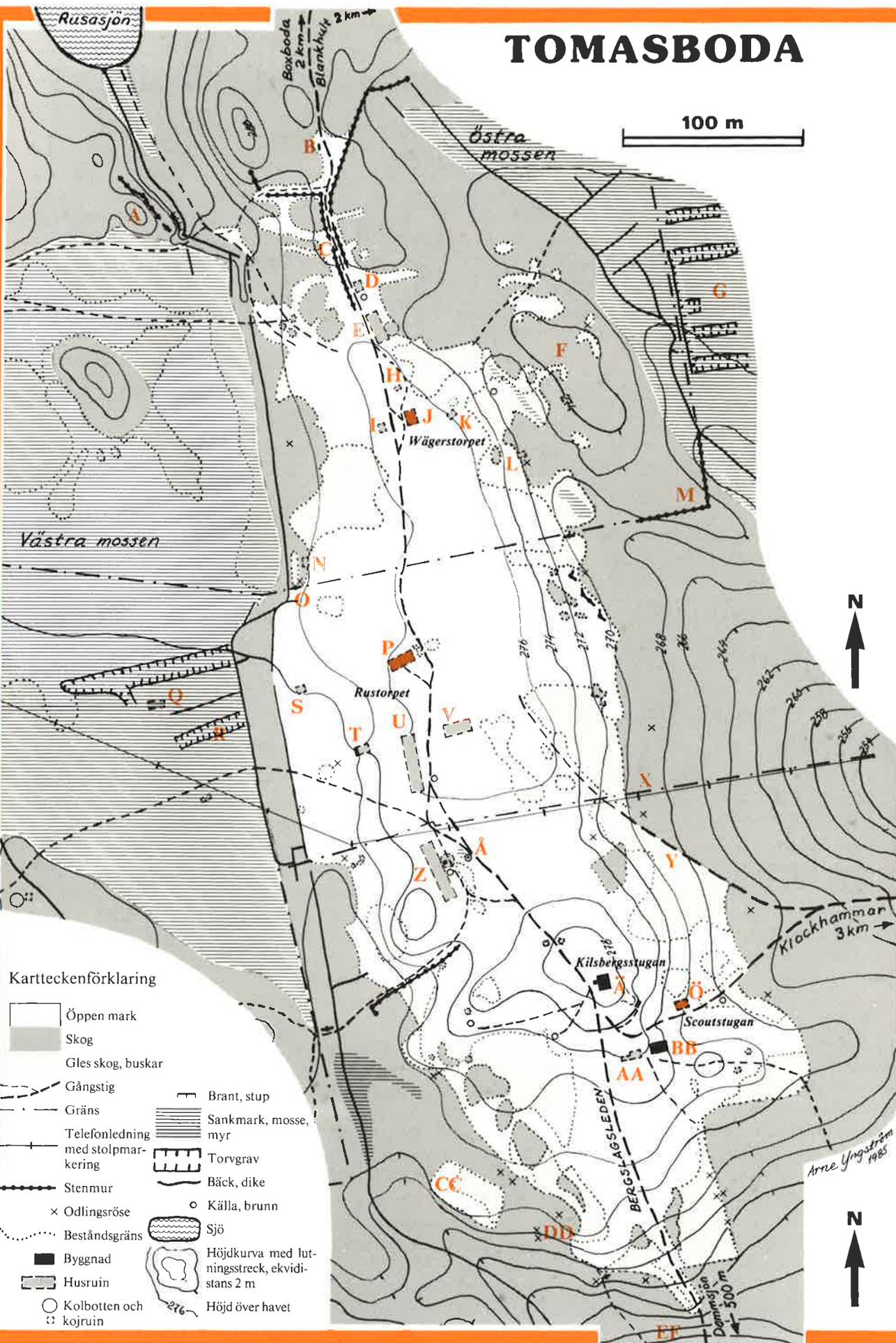

1 Tidigare utrymme för ved o dyl.	6 Spishäll
2 Bergslagskamin	7 Skafferi
3 Köksskåp	8 Förstuga med trapp till vinden
4 Diskbänk	9 Farstukvist
5 Vedspis	

- Q** Här fanns en torvlada i anslutning till R.
Bild 5.
- R** Torvgravar.
Det var förr mycket vanligt att man från en närbelägen mosse tog upp torv, som användes till stallströ. Sommartid togs torven upp med en vass spade. För att den skulle torka lade man den endera på högkant intill torvgraven eller också lades den i en för ändamålet uppförd hässja. Sedan torven torkat, kördes den hem till gården. Inte så sällan byggde man en torvlada i anslutning till torvtaget. Där lades torven in och hämtades sedan vid behov.
- S** Enligt 1806 års karta låg här en liten byggnad, som möjligen var en smedja. Huset finns inte på 1859 års karta, men enligt vad som berättats uppfördes senare en smedja här, troligen av Karl Jansson.
Se punkt 12 på sid 10.
- T** Ruinen efter en jordkällare med överbyggnad.
Text sid 12, högra spalten, tredje stycket. Bild 5, 27 och 36.
- U** Grunden efter Rustorpets nya ladugård.
Text och skiss sid 21. Bild 5, 27 och 36.
- V** Grunden efter Rustorpets gamla ladugård.
Text och skiss sid 7. Bild 1, 5, 12, 15, 27 och 36.
- X** Gräns mellan Rustorpet och Kilsbergsstugan. En telefonledning till brandtornet följer gränsen.
- Y** Gamla vägen till Wägerstorpet och Rustorpet.
- Z** Grunden efter Kilsbergsstugans ladugård.
Text sid 17, högra spalten. Bild 5, 8, 27, 29 och 36.
- Å** "Farfars kulle". En liten jordhög, uppkommen på okänt sätt.
- Ä** Kilsbergsstugan.
Text sid 11, 17-18, 22-25, 28-29 och 38. Bild 5, 13, 17, 20, 21, 27, 30, 31, 34 och 35.
- Ö** Grunden efter Scoutstugan, Karl Janssons fördelsmanastuga. Se punkt 22 på sid 18.
Text sid 12, högra spalten, sista stycket och 18, högra spalten. Se omslagsbild och bild 9, 32 och 33.
- AA** Synliga grundrester efter den rivna delen av stallbyggnaden (BB).
- BB** Kvarvarande del av stallbyggnaden till Kilsbergsstugan.
Text sid 17, högra spalten, andra stycket. Se omslagsbild och bild 5 och 27.
- CC** Scouternas fotbollsplan.
Text sid 38, högra spalten, andra stycket. Bild 29.
- DD** Här finns stora stenrösen, s k odlingsrösen, vilka ger oss en tankeställare om den odlarmöda, som forna torpare fick utstå.
- EE** Nedanför den branta backen fanns kålrots- och rovländ. Det var en mycket lämplig plats med tanke på såväl södersol som lä för nordanvind.

TOMASBODA

100 m

Kartteckenförklaring

	Öppen mark		Gångstig		Brant, stup
	Skog		Gräns		Sankmark, mosse, myr
	Gles skog, buskar		Telefonledning med stolpmärkning		Torvgrav
			Stenmur		Bäck, dike
	Odlingsröse		Källa, brunn		Sjö
	Bestandsgräns		Höjd över havet		Höjdkurva med lutningsstreck, ekvidistans 2 m
	Byggnad		Kolbotten och kojruin		
	Husruin				

Arne Yngström 1985

Funderingar under skidfärd – över snö, liv, blommor och begravning

av Karin Lager

Det är söndagsförmiddag. Vi är på väg till Tomasboda på skidor, min make spårar. Spåra får vi göra varje helg eller söndag under denna snörika vinter.

Jag går och beundrar granar och buskar. De är verkligen tyngda av snö i år. Vid ett hastigt blidväder kommer nog mången gren och topp att brytas. Men de är vackra i sin vithet. Det är som att färdas i en tempelgård.

Vi talar om gårdagens begravning av Karl Isaksson. Tiden går fort då man pratar, fast det tar tid uppför backarna. ”Så bra det var”, säger vi, ”att inte begravningen var bestämd till idag”. Då hade kyrkvaktmästaren blivit tvungen att uppbåda ett snöskottarlag, så mycket snö som det föll i natt, för att få rent omkring kyrkporten och på begravningsplatsen. Liksom vi nu behövde ha en spårpatrull före oss där vi går och strävar med våra rygsäckar packade med skorppåsar och saftbuteljer. Så säger jag: ”Undrar hur länge det skall dröja innan allmänheten börjar fotografera i kyrkan vid en begravning, såsom de oftast gör vid bröllop”. Inte för att jag är förtjutst i den där fotograferingen, men igår ville jag ha varit en reporter som stått på gången i Kils kyrka och tagit en bild för en tidning av det vackra koret, Karl Isakssons kista på det svarta bärräcket, de många vackra blommorna, ljusen i sina stakar, de två julgranarna med sitt milda sken och sex söner i stormhatt som lyfter sin faders kista på starka axlar, för att bära honom ut till hans sista vilorum. Karl Isaksson fick en furstlig begravning.

Men vilken furste blir buren av sex söner? Endast han som kom från något man kalla det lilla furstendömet Tomasboda, som ligger på kullen där uppe på höjden ovan land och stad, omkransat av gran och fur. Vid deras brus eller stilla sus har han fötts och levt, plöjt, harvat och sått sina branta åkrar, skurit sin säd och slagit sitt hö med lie samt torkat det under den enda lugna veckan på året. Hans egna ord: ”Alltid annars så blåser det”. Ett till bevis på Karl Isakssons humor: ”I mina brandstodspapper står att om eld bryter ut skall jag skyndsamt gå till närmaste granne och hämta hjälp. Men om jag går de två kilometerna till Boxboda, hinner ju allt brinna ner och jag får ju inte vara med och se något av härligheten”.

Det var på Rustorpet, som Isaksson var arrendator. På gården, som hans farfar ägde och delade mellan sina två söner och som Karl Isakssons far sedan sålde till Örebro Pappersbruk. Vad han, som enda karl, och hans häst, som enda häst där uppe, fick slita ont, förstår nog ingen människa. Under hans tid var vägen plogad. Han fick ta ansvar för sin familj och få vägen ren för att kunna sköta sitt arbete som var att hugga massaved, lunna den ur skogen och köra fram den till Klockhammar,

där han staplade den i höga vedstyor. En annan dag lastade han där tidigare på morgonen och körde i gångtakt de två milen till Örebro Pappersbruk och sedan hem igen med något starkare fart. Men när hans kamrater i Klockarhyttan var komna hem med häst och åk, då hade Isaksson och hans häst de branta backarna upp till Tomasboda kvar, till deras hem.

För honom blev det nu rikligt av annan musik än granars sus. Vi sitter i kyrkan och lyssnar till stilla orgelmusik, avlöst av starka toner på violin. ”Det måste vara en fin fiol som kan överrösta orgeln”, säger min make och det är det nog också, men det är också en fin musiker, fröken Endis Persson, som håller stråken i sin hand. Vi väntar på flera begravningsgäster. Det är klart att det är snöhinder denna snörika vinter, så bilen som skulle hämta i Boxboda kommer inte upp. Det fattades förstås bara några meter i övre änden av Prästbacken, men då ingen var med som kunde skjuta på, så gick det inte, utan bilen fick rulla den långa vägen ner till Klockhammar. Men skolbilen kommer upp och nu sitter vi och väntar på dess återkomst med Svea Johansson i Boxboda, Karin Pettersson i Blankhult och Anna Lundström i Getdalen. Så kallar vi dem vid namn i dagligt tal. Vi på landet använder inte så mycket titlar, utan säger folk vid namn som ingen annan har. Karl Isaksson hette alltid Kalle i Rustorpet förr. Tomasboda kallades då Rustorpet.

Så lyssnar vi till vår kyrkoherdes griftetal och till den starka psalmsången. Det är många röster som kan sjunga, bland dessa många som vill hedra Isaksson på hans sista färd. Vid graven talar först en svåger. Han läser några verser och uttalar sedan sin uppskattning av sin systers avlidne make. Därefter lägger barnen ner sin krans av vita syrener, vita band med guldtryck. De lägger den vid fotändan och vi står och ser den hela tiden. Nu hörs en röst intill som tyst frågar efter blommor från Pappersbruket. Kanske det skall gå i en viss ordning. Men vi måste skynda oss så inte lilla Alva, fru Isaksson, fryser sig alldeles fördärvad. Hon har magrat så mycket under sin makes sista sjukdom. Men hon står där så trygg och säker, omgiven av inte bara sina nio barn (den tionde är ute som sjöman på de stora haven), sonhustrur och mågar, utan även av fem syskon. Står där så trygg och säker som hon alltid gjort i alla livets skiften.

Sedan talar Svea Johansson och ger, såsom varande barnens forna söndagsskollärarinna, Karl Isaksson ett erkännande för att han varje Trettondag drog ut sin släde, selade sin häst och plockade in sin familj i släden för att skjutsa dem till julfesten i Boxboda. Han hade många barn att stuva ner i sin släde bland hö och filter. Jag minns då jag med brådska skidade ifrån mitt arbete vid Kilsbergsstugan till en sådan fest för att möta mitt

lilla barn, som fått följa med en grannfamilj från Klockhammar dit upp. Även de for i släde till festen i det stora köket hos Norelius, där det fanns plats för många. Där var det fin stämning med fotogenlampa, gran med stearinljus, julkrubba, mycken sång och strängmusik samt alla glada barn.

Detta var en utflykt i tankarnas värld.

Nu står vi igen vid Isakssons grav. Hör scoutledaren Folke Pettersson tala och tacka för alla de Frälsningsarméscouter som under årens lopp vistats i den lilla bryggstugan vid Tomasboda. Han har flera före detta scouter vid sin sida, nu män i staten. Föreningen Kilsbergsstugan har ingen talare. Dess ordförande, Henry Allardh, har förhinder. Men kransen med de blågula banden och inskriptionen "Tack för gott stöd under många år" får uttrycka vår uppskattning av den förr så kraftige, nu bortgångne, bergsmannen. Vi är många som lägger ner blommor med en sista hälsning och ett tack för år som gått.

Så lyser kyrkoherden med utsträckt hand frid över griften och vi går sakta därifrån. Men till slut stampar vi oss fram ute på landsvägen för att få värme i kropp och fötter, där vi går till kyrkans församlingshem och till dukade kaffebord med blommor på och ett litet bord framför orgeln med Isakssons porträtt omgivet av små liljekonvaljbuketter. Ett samkväm följer och då vi till sist sjunger Härlig är Jorden, Praktfull Guds Himmel, ligger Kilsbergen och Tomasboda ej långt borta. Den plats dit Karl Isakssons själ, då han dog i Örebro, säkert gjorde en sista utflykt innan den höjde sig upp till den oändliga rymden. Frid över hans minne.

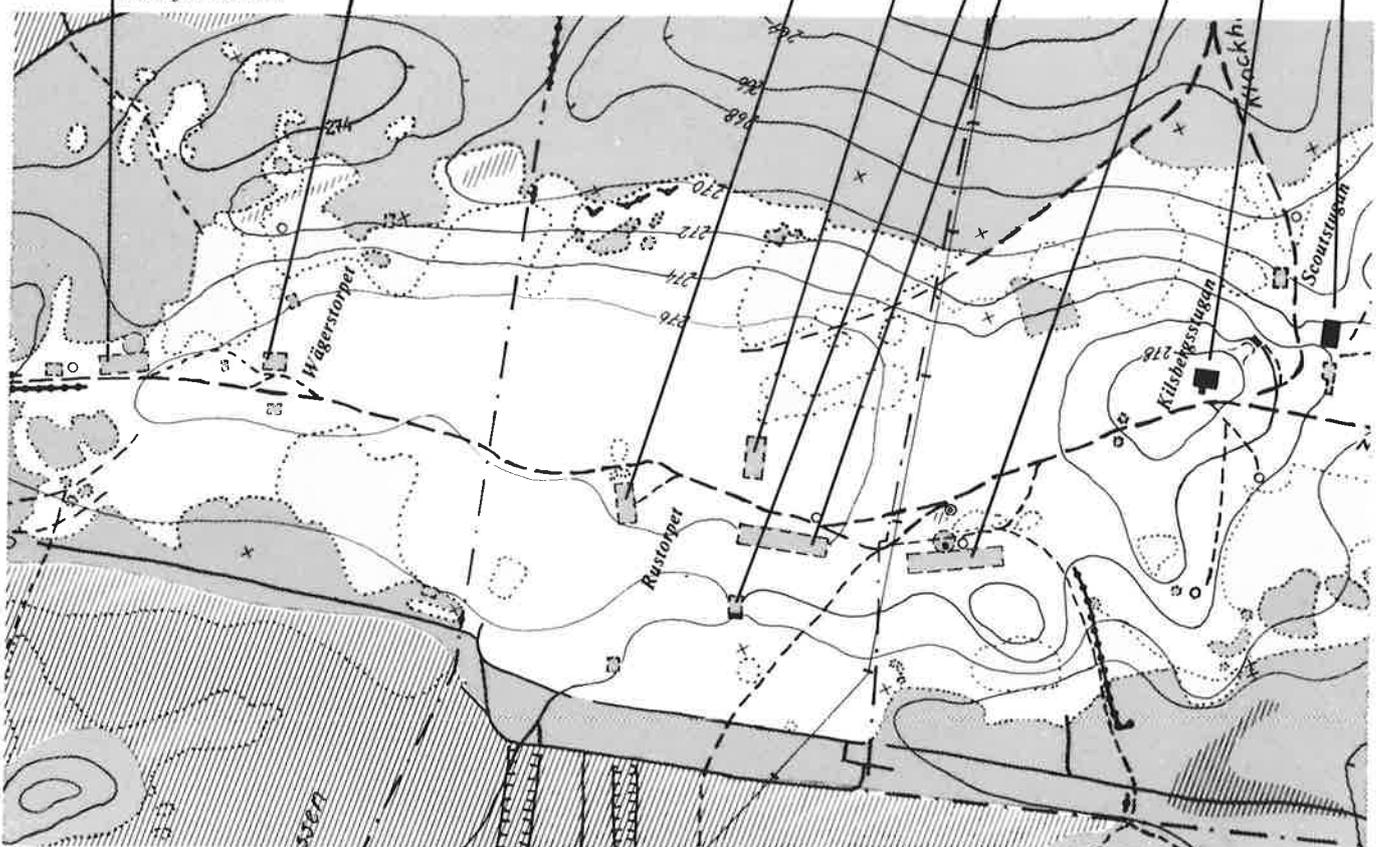
Kils kyrka, Tomasboda och Klockhammar den 3, 4 och 5 januari 1959.

Karin Lager.

Vy över Tomasboda år 1928

Bild 27 Jämför bild 5.

Tomasboda – ett scouternas paradiset redan på 20-talet

av Gösta Karlsson

Frälsningsarméns scoutkår var synnerligen livaktig redan på 20-talet. Åren 1920-24 hade man sommarläger på Essön och ofta gjordes utfärder till Reträtten, ett då rätt orört område.

Men Kilsbergen hägrade och en försommarsöndag 1926 startade några av scoutledarna för att titta lite närmare på Tomaboda, en plats som föreslagits vara lämplig för läger. Det här besöket medförde att redan söndagen därpå ordnades en utflykt till Tomaboda och i midsommartid höll scoutkåren sitt första sommarläger däruppe.

Scoutkåren hyrde då den nuvarande Kilsbergsstugan av godsägare Odell på Frösvidal för, om jag minns rätt, 100:- kr pr år. Stugan var förfallen – fönsterrutorna utslagna och innertaken stöttade med strävor. Men scouterna grep sig verket an med upprustningen och stugan sattes i ganska gott skick – så det var kanske Frälsningsarméscouterna som räddade Tomabodastugan till eftervärlden.

Det var ett knogande och stretande på den rätt dåliga vägen upp, inte minst när förnödenheter skulle fraktas upp till sommarlägren. Men här fick scouterna hjälp. En av pojkarna arbetade på Oskaria, där direktör Åqvist välvilligt lånade ut en lastbil och chauffören Fransson ställde upp. Avsikten var att han skulle köra upp till avtagsvägen från Bocksbodavägen, men han fortsatte ändå upp till toppen och körde en sväng runt

flaggstången däruppe. Det vågade vi aldrig tala om, men det eventuella brottet är väl nu preskriberat.

Vilket härligt liv levde inte scouterna däruppe – året om. Sommarlördagar ringlade den ena cykelgruppen pojkar efter den andra från Frälsningsarméns gård till Klockhammar och därefter till fots de dryga tre kilometerna upp till Tomaboda. Däruppe var friheten! Under de första åren var det mycket få besökare men de som kom togs väl emot i scoutstugan. "Kalotten" uppe på Tomabodakrönet var på den tiden helt slät och utsikten hänförande – nu har ju träd och buskar vandrat in. En fotbollsplan anlades – semesterlediga scouter låg på knä och rotryckte ljung – planen användes flitigt. I övrigt var det utflykter i alla riktningar, hajker, övningar och sommartid givetvis bad i St. Dammsjön.

Vintertid var det skidåkning – långa turer och "störtlopp" i de brantaste backar, som det gick att hitta på. Ett rejält stup fanns bl a vid Lilla Dammsjön.

Uppe i Tomaboda levde då familjen Isaksson på sitt lilla jordbruk (samtliga hus är ju nu tyvärr borta). Det var Karl och Alva Isaksson med många barn – de var genom åren scouternas goda vänner. Närmaste grannar i övrigt var "Gustav i Blankfallet" och "Mor i Nybråten."

Varje midsommar hölls läger, ibland med deltagare från många andra orter.

Bild 28 Invigning av midsommarlägret 1926 på fotbollsplanen vid Tomaboda.

Tomasboda var en samlingspunkt och för många Örebropojkar det stora utflyktsmålet under uppväxtåren. Däruppe var det äventyr, spänning och vildmarksliv i rikaste mått. Och hur minns man inte stunderna kring lägerelden med slättens alla ljus blinkande och stillheten däruppe på höjden.

Minnena från Tomasbodatiden är ju oändliga – här några axblock:

En stor mjölkflaska skulle varje morgon i lägetid fraktas upp från gården i Klockhammar till Tomasboda. Hur ordna det? – Enkelt – in med tävlingsmomentet. En patrull på 4 scouter startade från Tomasboda, sprang så fort som möjligt ner till Klockhammar och sen upp med flaskan på snabbaste sätt, två i taget fick bära den. Så togs tid när patrullen kom fram och det var ju ytterst hedersamt att tillhöra patrullen med den bästa tiden.

Två pojkar hade en vardag vandrat ner till Lilla Dammsjön. I kärret i norra ändan av sjön fann de i en rännil en stor gädda (10 kg:s), som summit in, men ej kunde vända. Den bars i triumf upp till stugan och överlämnades sen till familjen Isaksson.

På vintern var skidbrotten många i den vilda framfarten. En oskriven lag var att en hel skida skulle läggas upp på vinden. Den kom sedan väl till pass vid ett kommande skidbrott. Det var inte så noga med utrustningen på den tiden.

1932 fick scouterna överlämna sin kära stuga till Föreningen Kilsbergsstugan, men Tomasboda behövde man ej överge, utan flyttade ner den lilla stugan 40 meter öster om Kilsbergsstugan och ännu i många, många år var *TOMASBODA* ett paradiset för scouterna från Frälsningsarméns 1:a kår i Örebro.

Bild 29 Match på fotbollsplanen.

Bild 30 Scoutledaren Henry Allard.

Bild 31 Scoutfest 1927.

Bild 32 Scoutläger vid Kilsbergstugan 1927.

Bild 33 Scoutläger i Tomasboda.

Bild 34 Harry Borg, närmast dörröppningen, samt Ingrid, Henry och Holger Eklöf poserar framför scoutstugan.

Bild 35 Scouter av årgång 29. Fr v Elis Ekman, Henry Eklöf, Erik Klintenäs, Henry Allard, artikelförfattaren Gösta Karlsson och Wilhelm Malmström.

Bild 36 Utsikt från Kilsbergstugan i slutet av 1920-talet. Se karta och text sid 34–35. Byggnaderna är fr v: (Z) Kilsbergstugans ladugård, (T) Överbyggnaden på jordkällaren, (U) Rustorpets nya ladugård, (P) Rustorpet, (V) Rustorpets gamla ladugård och (J) Wägerstorpet.

Innan barrskogen tar över

– Rester av ett gammalt odlingslandskap –

av Lars-Åke Dahlgvist

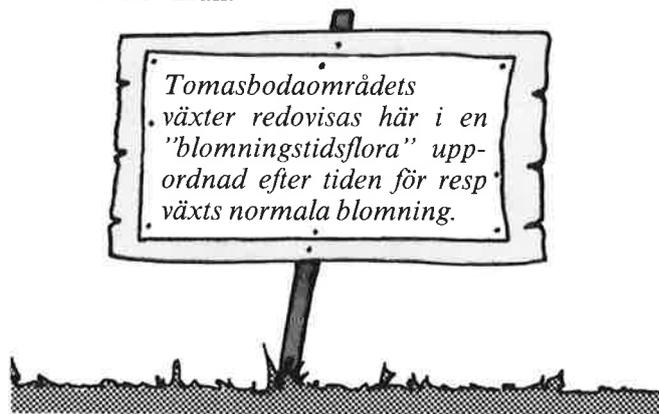
Teckningar: José Olivos

Blommor på de öppna markerna och i skogsbrynen runt Tomasboda

Merparten av växterna runt Tomasboda tillhör den vegetationstyp som håller på att försvinna i Kilsbergen och Bergslagen. Under den skandinaviska finnkolonisationen från 1600-talet och framåt slog sig de invandrande finnarna ner på höjddryggarna och började röja skogen. Grödan på de små åkerlapparna uppe på moränryggarna var mindre utsatt för frost än växtligheten nere i dalsänkorna dit kalluften sjönk ner under kalla försommarmätter. När det bodde som mest människor här i Kilsbergen dvs under 1800-talet kan man kanske säga att dessa höjddryggsbyar- eller gårdssamlingar utgjorde små miniatyrer av det gamla Bondesverige ute på de bördiga slättbygderna. Närmast bebyggelsen fanns några små åkertegar och slätterängar noga skyddade mot betande boskap av inhägnader. Eftersom marken var stenrik och skogen begärlig för milkolningen kom oftast hägnaderna att bestå av stengärdesgårdar. Till dessa *inägor* hörde också beteshagar där framför allt ungdjur betade. Utanför tegarna, hagarna och ängarna bredde utmarkerna ut sig. Där gick korna på bete "på skogen".

Nu vandrar skogen tillbaka – in över den ljusa lucka som med möda och slit öppnades i den mörka skogspåsen. Hagens och ängens växter försvinner den ena efter den andra och ersätts av t ex ljungrör och blåbärsris. Ljuset räcker inte till när granen vandrar in och dessutom kommer den neutrala ängsjorden under grässvålen att övergå till sur barrskogsjord. Samtidigt som det satsas stora pengar på att kalka de sura Kilsbergs- och Bergslagssjöarna satsas det stort på skogsplantering i samma områden, dvs de gamla "förbuskade" hag- och ängsmarkerna röjs och planteras med gran. I den sura barmattan under granarna trivs inga ängsblommor och naturligtvis inte ängens vackra dagfjärilar och inte heller andra insekter som äts av småfåglar och . . . Det blir dystert, mörkt och tyst. Skogsbrukets företrädare hävdar dock att om inte gammal kulturmark som ängar och hagar hålls i hävd genom slätter och bete så växer de igen och "förbuskas" och så småningom vandrar ändå granen in helt naturligt. Granplanteringen kommer med detta resonemang som grund att framstå som en föredömlig naturvårdande process. Det är helt riktigt att de öppna markerna runt ödebyarna växer igen med lövsly och så småningom med gran, men denna "förbuskning" är inte på något sätt att likna med den snabba drastiska förändring som sker vid rationell röjning och skogsplantering. I den "förbuskade" odlingsluckan i skogsväven sker ingen snabb förändring av markreaktionen. Lövfallet berikar varje höst det övre

marklagret och dagmaskarna och andra markorganismer som är karakteristiska för lövmarker kommer att fortsätta sina mullbefrämjande processer. Visst kan det vara mörkt under buskarna på högsommaren men det är inte mörkt hela året som i granplanteringen. Många tidigblommade hag- och ängsaxter får en fristad i gläntorna under våren och försommaren och med dem en rad insekter. Fågelsången blir intensiv i lövsånren och längre fram på sommaren erbjuder "slylandskapet" (eller vad man nu vill använda för benämning med negativ prägel) ett utomordentligt bra skydd för ungar och dessutom ett dukat bord i form av alla lövgnagande och -sugande småkryp. Och här och var lyser vackra färgfläckar i lövdunklet. Det är skuggälskande ängsväxter som har sin blomning under högsommaren – nu som förr under seklerna. Jordmånen är ju fortfarande den rätta för de krävande växterna som blivit kvar sedan odlingstiden. I skogsbrynen och lövsånren finns de skuggälskande örterna som bara några tiotals meter in i den omgivande skogen ersätts av blåbärsgranskogens karaktärsväxter som t ex ekorrhör, skogsstjärna, vitpyrola och linnea. De sistnämnda växterna är utsökt vackra – men de är *inte* utrotningshotade. När den planterade granskogen genomgått de olika processer som hör till det moderna skogsbruket och börjar nå avverkningsmogen ålder kommer skogsstjärnan, linnean och de övriga barrskogsväxterna att vandra in från omgivande blåbärsmarker. Backskärvrö, tjärblomster, ängsbräsma, humleblomster, gulvial, jordreva, ängsklocka och många, många fler av de gamla lövskog- och odlingsmarksväxterna kommer *inte* att vandra in och konkurrera med blåbärsriset. Det går bara inte att "dressera" tjärblomster till att trivas sida vid sida med skogsstjärna. Och dessutom har de ju ingen plats att vandra in ifrån.

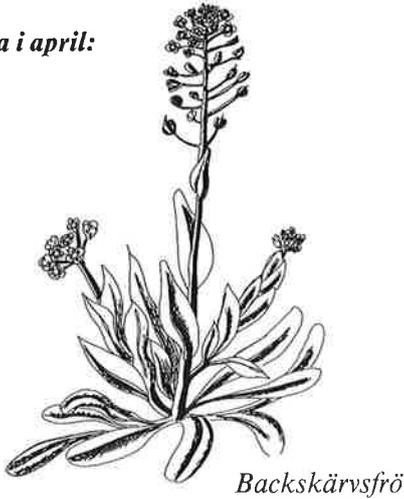

Tomasbodaområdets växter redovisas här i en "blomningstidsflora" uppordnad efter tiden för respektive växts normala blomning.

Förkortningen G efter växtnamnet anger att växten tillhör någon av familjerna gräs, halvgräs eller tågväxter.

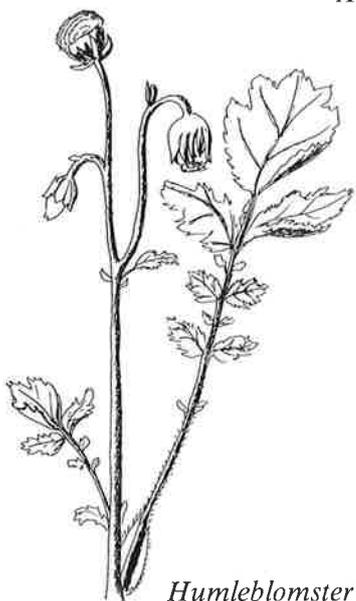
Börjar blomma i april:

Vårfryle G
Blåsippa
Backskärvfro

Börjar blomma i maj:

Knippfryle G
Ekorrhör
Liljekonvalj
Ängssyra
Kabbeleka
Majsmörblomma
Vitsippa
Skelört
Ängsbräsma
Smultron
Humleblomma
Harsyra
Gökört
Lingon
Blåbär
Odon
Kråkbär
Gullviva
Jordreva
Teveronika
Svartkämpe
Maskros

Börjar blomma i juni:

Bergslok G
Darrgräs G
Ängskavle G
Jungfru Marie nycklar
Brännässla
Bergssyra
Trampört
Ormrot
Grästhjörblomma
Tjärblomma
Rödblåra
Revmörblomma
Smörblomma
Jordrök
Sommargyllen
Gul fetknopp
Mandelblom
Stenbär
Femfingerört
Blodrot
Älgört
Daggkäpa
Humleusern
Vitklöver
Rödklöver
Skogsklöver
Käringtand
Kråkvicker
Häckvicker
Skogsnäva
(Midsommarblomma)
Jungfrulin
Skogsviol
Hundloka
Kummin
Skogstjärna
Blåsuga
Majveronika
Ärenpris
Ögontröst
Ängsskallra
Tätört
Rödkämpe
Stormåra (Buskmåra)
Linnea
Åkervädd
Kattfot
Rölleka
Prästkrage
Brudborste
Slättergubbe
Kornfibbla
Gråfibbla
Skogsfibbla

Börjar blomma i juli:

Hässlebrodd G
Timotej G
Tuvtätel G
Krustätel G
Hundaxing G
Rödven G
Nattviol
Gökblomma
Såpnejlika
Stormhatt (odlad)
Alsikeklöver
Gulviol
Stinknäva
Johannesört
Mjölkört
Bergdunört
Bockrot
Kirskaal
Strätta
Klotpyrola
Vitpyrola
Grönpyrola
Björkpyrola
Tallört
Förgätmigej
Brunört
Ängskovall
Skogskovall
Groblad
Vitmåra
Gulmåra
Vänderot
Stor blålocka
Liten blålocka
Ängsklocka
Gullris
Nysört
Kärrtistel
Höstfibbla
Skogssallat

Börjar blomma i augusti:

Ljung
Ängsvädd
Gråbo

Träd och buskar som blommar i:

April:	Maj:	Juni:	Juli:
Asp	Lönn	Syrén	Nypon
Klibbal	Björk	Hallon	
Gråal	Vide	Oxel	
Sälg	Hägg	Hagtorn	
Hassel	Apel	Rönn	
	Tall	Brakved	
	Gran		

Även om detta avsnitt handlar om blommande örter finns det nog all anledning att nämna en annan växtgrupp med många färgglada representanter nämligen svamparna. I "förbuskade" marker kan man ibland finna flera intressanta svampar som under inga omständigheter trivs i granskogen. I en tät granskog på gammal odlingsmark trivs inte många svampar. Jo det finns svampar, men det är mest mikrosvampar som har hand om den långsamma nedbrytningen i den sura marken.

Några år framöver finns det stora möjligheter att från maj till september glädjas åt "ängens alla blommor, fjärilar och fåglar" på de öppna markerna runt Tomasboda. Förteckningen upptar några av de växter som är vanliga eller ganska vanliga på de gamla odlingsmarkerna. Även några växter i skogsbrynen och den omgivande skogen har tagits med. Förteckningen är naturligtvis mycket ofullständig – det finns inte någon vetenskapligt utförd flerårig inventering som grund – och dessutom måste man ha klart för sig att den ena sommaren aldrig är den andre lik. Variationerna är stora beroende på antalet soldagar, temperatur och fuktighet. En blomma som helt tycks dominera under en sommar kan under nästföljande sommar kanske uppfattas som ovanlig. Växterna är uppställda i "månadsordning" från april till augusti. I stort kan man nog använda den här förteckningen om man vill veta när, dvs under vilken månad som en viss växt blommar eller rättare sagt börjar blomma. Här som alltid gäller dock regeln – naturen känner inga gränser. Under milda höstar brukar tidningarna få rapporter om blommande vårväxter och efter en långdragen vinter som hastigt går från vår till försommar brukar man ju kunna få se vårblommor och sommarblommor invid varandra i juni. Egentligen borde det således finnas en mängd förbehåll efter växtnamnen i stil med – brukar vissa år blomma rikligt in i september osv.

Blommor på myrmarkerna och vid Rusasjön nedanför Tomasboda

Våtmarkerna runt Tomasboda liksom i större delen av Kilsbergen brukar i biologisk litteratur betecknas som *fattigkärr* eller *mossar*. Kort uttryckt kan man säga att ett kärr är blötare än en mosse, vilken har vitmosstuvor som man kan hoppa på utan att bli helt blöt om fötterna.

Kärret översilas av vatten från markerna runt omkring och eftersom de förhärskande bergarterna här i Kilsbergen utgörs av svårvittrade och kemiskt sett sura graniter och gnejser kommer vegetationen att bli ganska artfattig i fattigkärret. Finns det kalkstråk i berggrunden kan kärret bli ett skrikkärr med bl a en rad olika orkidéer.

Mossen med sin glesa tallskog är huvudsakligen uppbyggd av vitmossor som har speciella anordningar för att kunna lagra nederbördsvattnet. (Obs. Den "vitmossa" som säljs för dekorationsändamål i advent är ingen mossa utan en *lav* som heter fönsterlav eller vitlav.) Vitmosstorven som kan vara flera meter tjock på mossarna består huvudsakligen av död vitmossa som inte har multnat helt i den syrefattiga miljön nere i torven. De vattenlagrande cellerna i vitmossan fungerar även sedan mossan dött, vilket förklarar torvens stora vattenhållande förmåga. En mosse ligger som en blöt svamp i landskapet och lagrar nederbördsvattnet. På mosseytan, planet omväxlar de torrare *tuvorna* med de blöta *höljorna*. Se skiss på sid 44. Trots att mossen är en blöt markmiljö är uttorkningshotet stort för växterna som lever där. De små taniga tallarna erbjuder inte mycket skydd vare sig mot brännande sol eller pinande vind. Mossens växter är därför utrustade med olika anordningar för att klara torkan som kan råda bara några centimeter ovanför den blöta mosseytan. Vaxade bladöversidor och håriga undersidor är exempel på detta. Ett annat problem för mossens växter är näringsbristen. Sileshåret har löst detta problem på ett elegant sätt. Små insekter som lockas till de glittrande körtelförsedda bladen fastnar där. Småkrypen bryts ner av enzymerna i körtelvätskan och den lilla vackra växten får på detta sätt en del av sitt kvävebehov tillfredsställt.

En lupp eller ett förstoringsglas är ett nästan nödvändigt hjälpmedel om man skall studera mossens växter. Det gäller inte bara om man vill titta på det "köttätande" sileshåret utan även många andra av mossens blommor. Den lilla tranbärsblomman t ex är väl värd ett närmare studium under lupp. Stövlar är också nödvändiga om man skall kliva omkring på en mosse eller i ett kärr. Dock måste man absolut låta bli att gå ner i de gamla torvgravarna där torvtäkt ägt rum. När tuvullen blommar i juni kan dessa torvgravar se nog så säkra ut – men de är mycket förrädiska och farliga.

Sankmarkerna invid Rusasjön är snarast att betrakta som fattigkärr med en växtmatta som framför allt består av olika starrarter och mossor. De blommande växterna som finns utmed sjön är dock mycket vackra t ex vattenklöver och kråklöver. Trots att de heter klöver är de inte alls släkt med "riktig" klöver som t ex rödklöver. Under ett junibesök blommar nog fortfarande den starkt doftande porsbusken vid strandkanten av sjön och på återvägen upp mot Tomasboda kan man ta en liten sväng ut över mossen och känna på den nästan bedövande doften av getpors eller som den egentligen heter skvatram. Luppen kommer väl till pass om man vill få en liten uppfattning om det blir hjortronår eller ej. Om frosten tagit blommorna eller det visar sig att merparten av blommorna bara har ståndare dvs hanorgan – ja då blir det inte många hjortron längre fram på sommaren.

Tallmossens och Rusasjösträndernas blommor:

(ett urval)

I maj blommor:

Ängsull G
Pors
Kråkbär
Odon

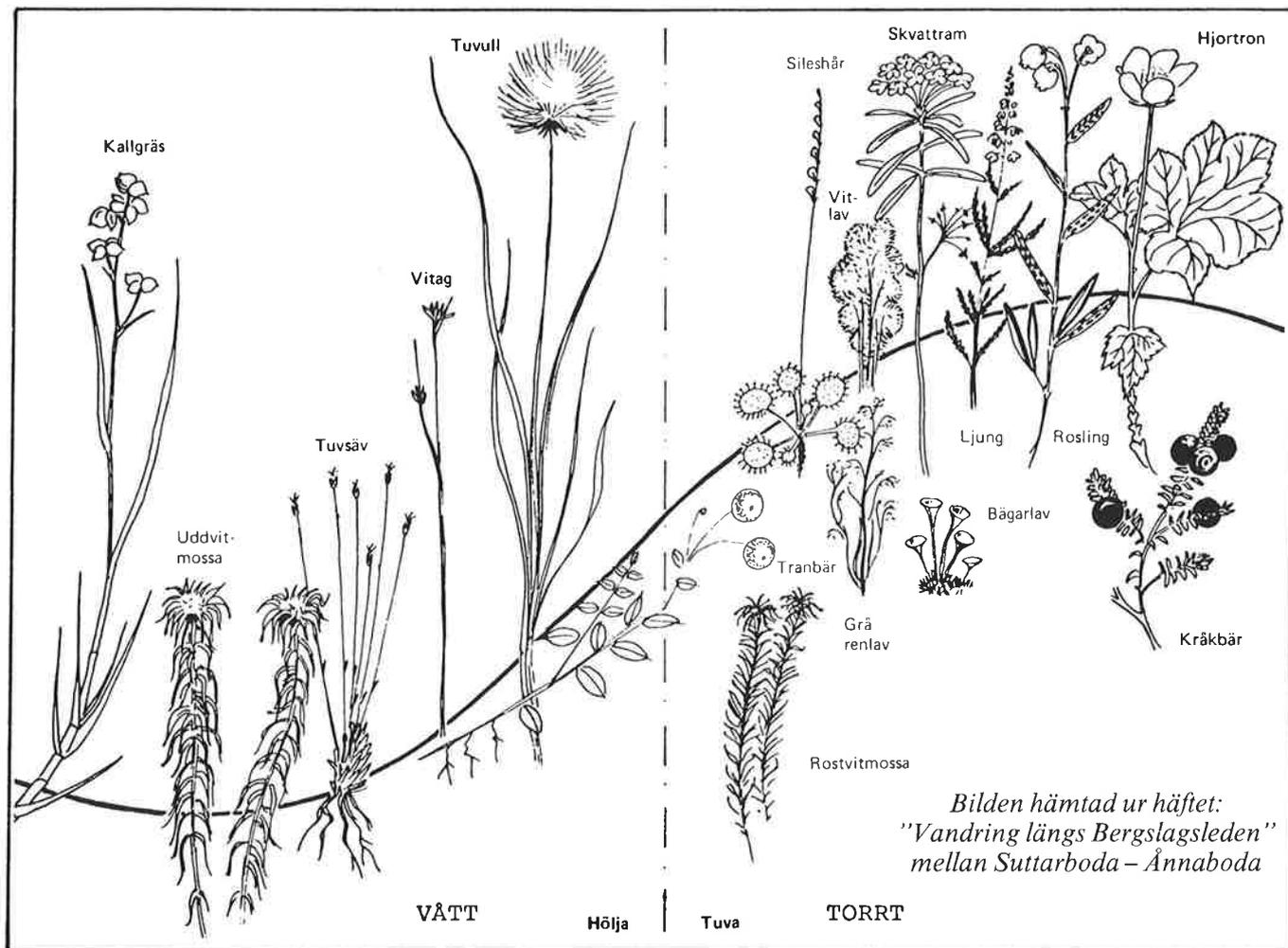
I juni blommor:

Vattenklöver
Kråklöver
Missne (Vild kalla)
Flaskstarr G
Hjortron
Tranbär
Rosling

Skvattram (Getpors)
Strandpryl
Kallgräs G
Tuvull G
Tuvsäv G

I juli blommor:

Topplösa
Blåtåtel G
Sileshår
Notblomster
Vit näckros
Gul näckros
Vattenblåddra

Litteratur om Kilsbergen i Saxons bibliotek

Från vildmark och Bergslagsbygd – Skildringar från Kilsbärgen – av Greta Adrian, 1926.

Kilsbergen berättar av Greta Adrian, 1969.

Isoleringen bryts, sid 148, (om föreningen Kilsbergsstugan)

Tomasbodaprojektet, sid 152, (planer på en stor turistanläggning)

Katastrofen, sid 155, (skjutfältet)

Minnen och hågkomster från Bergslagen, sid 39, av Carl Erik Hartman.

STF:s årsskrift 75 NÄRKE, sid 259, Kilsbergen som fritidsområde av Per Olov Führ.

Föreningen Kilsbergsstugans minnesskrift 50 år av Sven Ryman.

Angående planerna på en turist- och sportanläggning på Tomasboda, Nerikes-Kil, Kilsbergen.

Två pärmar med materiel från Georg Abard innehållande:

Ekonomiska redovisningar
Byggnadsplanerna vid Tomasboda
Protokoll
Årsberättelser
m m

I Saxons arkiv finns dessutom drygt 250 tidningsartiklar förvarade under samlingsnamnet "Kilsbergen".

Av dessa handlar ett 60-tal om "Striden om skjutfältet" och ett 30-tal enbart om Tomasboda.

Vi byggde en koja

av Bertil Lappo Lindblad

Hösten 1980 frågade Arne Yngström, om jag ville följa med honom till Tomasboda en dag. Som skäl härför angav han, att han höll på att rita en karta över hemmanet och att han tyckte det var trist att gå där ensam. Jag gick naturligtvis på den där finten, då jag inte är den, som behöver väckas två gånger för en utflykt till Kilsbergen. Efteråt har jag förstås kommit underfund med att räven Arne var ute efter något mera än sällskap.

När vi gick omkring i Tomasboda, talade Arne om att den karta han höll på med bara var en del av ett arbete han tänkt utföra om Tomasboda, främst då för skolbruk. Det där samtalet blev upptakten till den bok du nu förhoppningsvis läst och haft gott utbyte av.

Under det här samtalet nämnde jag också för Arne, att jag sedan någon tid funderat på att försöka bygga en kolarkoja någonstans efter Bergslagsleden. Det dröjde inte många minuter förrän vi utsett platsen för kojans, nämligen den så fint belägna kolbotten vid St Dammsjöns nordöstspets, som långt före Bergslagsledens tillkomst använts som rast- och tältplats av många Kilsbergsvänner. Denna plats hade troligen dessutom en mycket nära anknytning till Tomasboda, enär hemmanets brukare sannolikt skött kolningen där.

Vid besöket i Tomasboda fann vi också, att Skogsvårdsstyrelsen just var i färd med att hugga ur skogen på de igenväxande ägorna. Det blev en lätt uppgift för Arne att utverka virke till kojans. Jag hade bara att uppge dimension, längd och antal för det som behövdes. Rune Isaksson i Rökärr, ättling till Tomasboda, körde ner stockarna med en av sina hästar till byggplatsen.

Åtskillig tankemöda och forskning gick sedan åt till att konstruera kojans. Bröderna Isaksson lämnade därvid värdefulla upplysningar. Deras uppgift om att en kolarkoja byggdes på en dag av två man, bestyrktes av andra och skvallrar inte bara om kolarnas arbetskapacitet utan även om vilken enkel boning en kolarkoja var.

Som "medbrottslingar" vid kojbygget lyckades jag få mina gamla skogskarlsvänner Ernst Rittenberg och Olof Hägerås.

Från vägens slut vid Dammsjöns sydspets kånkade och bar vi inte bara 7 säckar murbruk à 25 kg till murning av spisen utan även övrigt byggmaterial. Vi inledde arbetet 1981-09-01 och var färdiga 09-26. Vi hade då lagt ned sammanlagt 423 timmar på kojans, alltså 20 gånger så lång tid som forna tiders kojbyggare. Men då hade vi förstås också skapat en koja, som skulle hålla 10 gånger längre. Trodde vi!

1981-11-23 invigdes kojans i närvaro av ett 100-tal intresserade, varvid vi kunde överlämna kojans till Kent Harrysson som företrädare för Stiftelsen för Fritidsområden i Örebro Län.

Stiftelsen svarade för materialkostnaderna, bestred våra bilkostnader och tilldelade oss också 8 dagtraktamenten. Tillsammans med transportersättningen för virket

Bild 37 Lappo hugger ved utanför nybygget.

blev kojans produktionspris endast 5 618 kronor.

Kojans visade sig sedan bli verkligen uppskattad av Bergslagsledens trafikanter. Där rastades och där övernattades såväl sommar som vinter. Många uttryckte också på olika sätt sin tacksamhet och glädje över att kojans kommit till. Men säg mig den glädje, som varar beständigt! Onsdagen den 28 dec 1983 tog tre ynglingar in i kojans för övernattnings. Av någon anledning tog det därvid eld i kojans och den brann ned till grunden. Det som tagit oss 423 timmar att bygga upp, tog ett par timmar att raseras.

Orsaken till branden skall här inte diskuteras, kojans återuppstår inte av det. Låt mig bara notera kriminalteknikernas slutsats efter att bli ha röktryckprovat spis och skorsten: "Elden måste ha uppkommit på annat sätt än genom bristfälligheter i eldstaden".

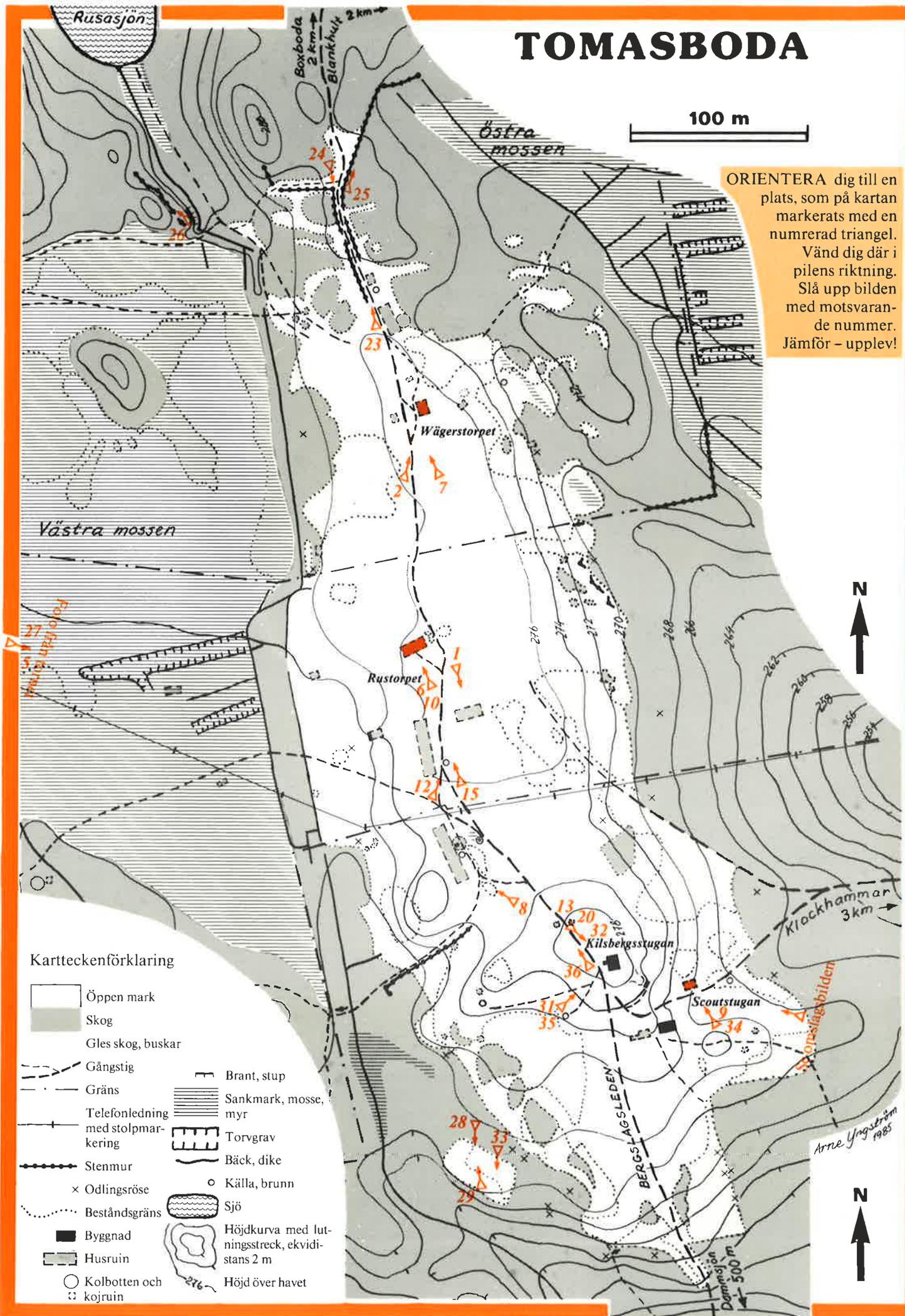
Bild 38 "Sic transit gloria mundi" – "Så förgår världens härlighet".

Många är de som beklagat kojans dystra öde. Alla kan jag trösta med att en ny koja kommer att byggas inom den närmaste tiden. Men nu skall Skogsvårdsstyrelsen, på uppdrag av Stiftelsen för Fritidsområden i Örebro Län, stå för arbetet. Gamla gubbar orkar inte bygga hur många kojor som helst. Men erfarenheterna från vårt bygge ställer vi givetvis till förfogande.

TOMASBODA

100 m

ORIENTERA dig till en plats, som på kartan markerats med en numererad triangel. Vänd dig där i pilens riktning. Slå upp bilden med motsvarande nummer. Jämför - upplev!

Kartteckenförklaring

	Öppen mark		Brant, stup
	Skog		Sankmark, mosse, myr
	Gles skog, buskar		Torvgrav
	Gångstig		Bäck, dike
	Gräns		Källa, brunn
	Telefonledning med stolpmarkering		Sjö
	Stenmur		Höjdkurva med lutningsstreck, ekvidistans 2 m
	Odlingsröse		Höjd över havet
	Beståndsgrens		
	Byggnad		
	Husruin		
	Kolbotten och kojruin		

Arne Jägersrim 1985